

הקדמת המו"ל

ישמחו החכמים ויגילו המתפללים

"ליהודים היתה אורה ושמחה"

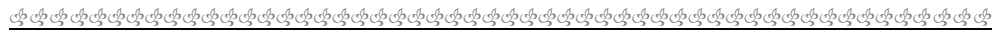
"אודה ה' בכל לבב, בסוד ישרים ועדה"

על הזכות שנפלה בחלקי להוציא לאור מתורת רבותינו הקדושים, ועתה את הספר הקדוש "תיקון תפילה" אשר כולו עוסק בתיקונים ונוסחאות אמיתיות וסדרים ומנהגים יקרים המלוקטים מדברי האר"י הקדוש ורבנו הרש"ש זיע"א. אשר עשה יפה הגאון האדיר המקובל האלהי כמוהר"ר ח"ר יוסף חיים זצוק"ל וזיע"א.

השתדלנו בעזרת האל יתברך להוציא לאור את הספר הקדוש הזה, ברוב פאר והדר — בניקוד התפילות והטעמת הפסוקים, ולתקנו מכל השגיאות שנפלו בדפוסים קודמים, עד כמה שידינו יד כהה מגעת.

תודתנו נתונה לידידי וחביבי ליש ולביא הרה"ג יוסף חיים מזרחי יצ"ו — מהדיר הסידור היקר "עוד יוסף חיים", מחבר הספרים "יוסף חיים" ו"רו חיים" ו"חמדת יוסף", אשר טרח ועמל ויגע יומם ולילה, לנקד להגיה ולערוך את הכל כיאות למעלה מהמבוקש, ולא שם מרגוע לנפשו עד אשר יצא ספר זה כלול בהדרו, מנופה בעשר נפות סולת נקיה הראוי להקריב על גבי מזבח הדפוס, מהדורה מפוארת ומנוקדת, ובאותיות מאירות עינים, בדקדוק נמרץ ובסימון השוא נע (שנקרא כצירי) והקמץ חטוף (שנקרא כחולם) ודגש חזק, ועוד מעלות רבות אשר עיני הקורא תחזינה מישרים. למען ירוץ הקורא בו. ועתה הוסיף לכתוב מבוא מקיף לספר ולבאר את שיטתו של רבנו בנוסחאות התפילה, וכן כתב ביאור מקיף לספר וקראו "נשמת חיים", להראות לכל העמים כי שיטת רבנו טובת מראה היא, והכל עשה מאהבתו את רבנו הגאון המחבר זצ"ל, זכותו תגן עליו ועל כל בני ביתו באלף המגן, ויזכה להוציא עוד ועוד מכת"ק הגאון המחבר זיע"א, וירווח נחת מכל יוצאי חלציו, שיהיו גדולים בתורה ויראת שמים טהורה, ונראה בשמחת כל יוצאי חלציו, אכי"ר.

קודם שאסיים עלי להודיע נאמנה בשער בת רבים, כי אין רשות לשום אדם — אפילו שכוונתו לשם שמים — להוציא לאור ללא רשות בכתב איזה ספר מספרי רבנו זיע"א, בפרט אלו שהוצאתי מכת"ק של רבנו אשר קבלתי מנכד רבנו ח"ר דוד חיים זצ"ל, אשר העלה אותם מבבל בחירוף נפש, ונתן לנו הרשות הבלעדית להדפיסם. והי רצון שספר זה יהיה לעילוי נשמתו (נלב"ע ו' שבט תשמ"ג) ות.נ.צ.ב.ה. אמן. ונכמו כן גבי שאר הספרים שאני מדפיס בהוצאתי, אין רשות לשום אדם להעתיק מהם ללא רשות ממני בכתב!! ושארית ישראל לא יעשו עוולה, ולשומעים ינעם ותבוא עליהם ברכת הרי"ח הטוב.

וכאן המקום להציב מזכרת זכרון למרן מלכא האי גברא חסידא קדישא ופרישא המקובל האלהי הראשון לציון כמוהר"ר מרדכי אליהו זצוק"ל [נלב"ע כ"ה סיון תש"ע], אשר בכל דבר קטן וגדול ובפרט השייך לספרי רבנו היינו מתייעצים עמו, ומקבלים ממנו ברכה עצה ותושיה, ועתה עזב אותנו לאנחות, חבל על דאבדין ולא משתכחין. ויהי רצון שיעמוד בתפילה עלינו ועל כלל ישראל, אמן כן יהי רצון.

וכמו כן הנני להציב מזכרת זכרון לידידי האי גברא חסידא קדישא ופרישא הרה"ג דוד יהודיוף זצוק"ל, חתנא דבי נשיאה האדמו"ר המקודש והמלוב"ן רבנו ישראל אביחצירא זצוק"ל וזיע"א [חכם דוד יהודיוף נלב"ע ט"ז אייר תשנ"ב], אשר בזכותו נכנסתי לעבודת קודש זו. ויהי רצון שבזכות העמל והטורח אשר עסק בימי חייו בפענוח וסידור כתי"ק, יזכו זרעו אחריו לכל מילי דמיטב, אמן כ"ר.

ובן עלי להודות לכל העוזרים והמסייעים בהוצאת ספרי רבנו זצוק"ל, בכל צד ואופן שיהיה, ימלא השי"ת משאלות לבם לטובה. אמן.

ואחרון חביב לידידי עוז הרב יהודה מוצפי שליט"א (בנו של המקובל האלהי חכם רבי שלמאן מוצפי זצוק"ל, ידיד נפשו של נכד רבנו ח"ר דוד זצ"ל אשר העריצו והעריכו, וכלשונו הטהור שאמר לח"ר שלמאן זצוק"ל: "אני ובוראך יודעים בערכך") אשר זכות ידידות זו גרמא שעל ידו נתגלגלה הזכות וקבלתי כ"ק של רבנו זיע"א ומכתב רשות להדפסת כל ספרי רבנו. ויהי רצון ובזכות מרן המחבר זיע"א, כל יוצאי חלציו יהיו גדולים בתורה ויראת שמים, ויזכה לראות בחופתם ויראה בנים ובני בנים, מתוך אושר עושר וכבוד, אמן.

ובצאתי את הקודש, אשא תפילה לאל נורא עלילה שיחוס ויחמול וירחם עלינו ועל כל ישראל אחינו די בכל אתר ואתר, ויחיש את גאולתנו ואת פדות נפשנו בזכות מרן הגרי"ח זצוק"ל, וכמו שזכינו להוציא לאור ספר קדוש זה, כן נזכה להוציא לאור עוד תורה בשמחה ובטוב לבב, וזכות זו וזכות רבנו עליו השלום תעמוד לי ולבני ביתי יצ"ו, ואזכה יחד עם נו"ב מנב"ת לראות בנים לבנינו ובנותינו, אשר כולם יהיו עוסקים בתורה הקדושה לשמה ובעבודת ה' התמימה, ונזכה לראות בשמחתם, אמן כן יהי רצון.

ערב ראש חודש תמוז תשע"ה

הצב"י ישועה בן־דוד סאלם יצ"ו

קריאת קודש

מאת הראשון לציון

הג"ר רפאל מאיר פאניזייל זצוק"ל

בספרו "לב מרפא" (בסוף ההקדמה)

לכל מנחיגי ורבני עם הקודש, ולכל מלמדי ילדי ישראל, ולכל ראשי הישיבות הקדושות, די בכל אתר ואתר, שלא להשתמש בסידורים ומחזורים ותנ"ך אשר הדפיסו בהם לומר "נקדישך ונעריצך ... נביאך", "שבענו מטובך, שמח נפשנו בישועתך" וכיוצא, "חי העולמים", "רוממו" "צללו" "הללו" "הללויה", ושינו בזה מדברי ה"מנחת שי" וממה ששגור בפי העם מקטון ועד גדול, כדי שלא לעשות שתי כיתות ולהרבות מחלוקות בישראל.

אנכי בדרך נחני ה' העיר הזאת נעמי רומא יע"א, בשליחותיחו דרבנן קדישי עה"ק חברון ת"ו, ואנכי חזון הרבתי, האנשים האלה שלמים מבחר עיננים, בחכמה בתבונה ובדעת, ידיעתם מכרעת, אוהבי התורה ולומדיה, מחזיקים בה ותומכיה, רודפי ידק מחזיקי כל בדק, עיר ואם בישראל. ואולם דא עקא, זאת לפוקה, אשר מקדם קדמתא היתה העיר הזאת משובחת, והיא כפורחת יושבת בשבת תחכמונים, שערים המצויינים בהלכה, מערכה מול מערכה, מסקי שמעתתא אליבא דהלכתא, והיו לאחדים ידידים נחמדים אוהבים זה את זה, וקרא זה אל זה "בואו אחי בואו ריעי", נחמדים מזהב והנאהבים, חברים מקשיבים בשבת אחים גם יחד, דקב"ה תבע ביקרייהו ומשתבח בהו מארייהו, עם זו יצרתי לי בני בכורי ישראל. והיום הזה נסעו מזה ויחנו ברפידיים, עולים ויורדים בסלע המחלוקת, ויפרדו איש מעל אחיו, מזה אחד ומזה אחד, מוציא מיצה ומריבה בעבודה זו תפילה, דברים העומדים ברומז של עולם, זמירות יאמרו ותשבחות ישמיעו כל חד לפום חורפיה, וכל אות ואות דומות וסמוכות אהדי כגון "רוממו" "צללו" "גללו" "הללו", וכן "ברכו" ושבחא דאתי ממילא, מר סבר לאומרם בשוא לבד כמנהג "מנחת שי" (כמ"ש בריש פרשת לך לך), ע"ש. ומר סבר לאומרם בניקוד חטף פתח כמקצת ספרי המדקדקים, וכדומה כמה תיבות אלפים ורבבות, ומעלת התלמידי חכמים אשר הם מלמדי תשב"ר חלוקים זה מזה. וראש הסיבה היתה בגלל הדבר הזה, כי כן באו ספרים חדשים לבקרים חומשים ומחזורים קרוב לעשרים שנה דפוס ליורנו יע"א וכדומה, והאות הראשון משתי האותיות האלה הדומות וסמוכות כולם

מגוקדים בשוא לבד, ודין גרמא לבער כאש המחלוקת בין החכמים
מלמדים ושלוחי ציבור. ובין דא לדא זו היא שקשה מכה של פרידה,
כי הן בעון חלק לבם ויהי ריב בין אנשים, ויבער ביעקב כאש להבה
שלהבת קטטה ומריבה, על-כל מוצא פי ה' במאמר קדישין, וכל הראוי
לאישים, איכא דמתני לה הכי בנקודות הקציף ונותן טעם לדבריו, וזה
יורד אחריו להתפלל ונותן אמתלא לדבריו. ועמא דארעא דלא שמעין
ולא ידעין בטעמי הנקודות, המה נעשו אגודות אגודות לחרחר ריב ומדון
בלב זדון, והמה מתנבאים כי לא נאה כי לא יאה לומר הכי, וכאשר שמע
קל חבריה אשר בא להתפלל ולזי רגל על לשונו לומר כרצונו, רגע
כמימריה תקיף ליה יצריה ויתן בכעס עינו מושך עיצמו ואחרים עמו.
וכל אנשי חיל יקרי רוח ואנשי תבונה לא מוצאו את ידיהם ואת רגליהם
להשוות החזנים שלוחי ציבור שיאמרו כולם בנוסח אחד קריא נאמנה דלא
ליתו לאצלו כדבעי לעלו. ואם על שני הסעיפים פוסח או ידלג כאיל פסח,
ואגב שטפיה משתמע לתרי אנפי, ופעמים מתעלם ולא ידע לישניה אם
בחסף פתח אמרו ואם בשוא לבדו.

כל קבל דנא, הגה קמו איזה פרנסי באיזה בתי כנסיות ובאו לפני מעלת
חשובי דרומא, ה"ה הוועד הקדוש ראשי וטובי העיר והמעמד ה' עליהם
יחיו, אשר בית ישראל נכון לפניהם, וענו ואמרו: הבו לכם עצה ותגדרו לנו
גדר וסייג, דרך זו נלך ונחיה כולנו יחד שפה אחת ודברים אחדים, כי
עליכם המצוה לגדור פרצות ולבנות הגהרסות, כי על כן נהיתה הדבר
הזה חוכא וטלולא, וכל העם מקצה הן לריב ומצה וגרון מפריד אלוף, ונמצא
שם שמים מתחלל ח"ו, ובגלל הדבר הזה רבים קמו לשנות כמה שינוים
בתפילה, כגון "נקדישך ונעריצך" ו"חי העולמים" וכדומה, כמה שינויים
אמור רבנן בכפיליא.

כל מן דין וכל מן דין, עמדו מעלת ראשי וטובי העיר והמעמד יחד כולם
במחוקק במשענותם שהעולם ניזון בזכותם, ירדו ברשות ועמדו ותקנו
וקבעו חובה זאת התעודה בשבת, דהיינו לקרות בציבור פרשת השבוע
בס"ת וכן נביאים וכתובים אשר יקראו אותם בציבור, חיובא רמיא לקרותם
כמנהג "מנחת שיי" כולם בשוא לבדו. וראו לתקן הכי בצדק ובמשפט, כי כן
נמצא כתוב בספרי כתיביד הנמצאים פה העירה מזמן קדמון, למעלה
מחמש מאות ושבע מאות שנה, וספרי תנ"ך הנזכרים הינם כמוסים בכל
בית-הכנסת לכל אחד בפני עיצמו, כתובים בקלף כתיבה מאושרת כל שחיא
תפארת, ושם נמצאו כולם עקודים נקודים בנקודות הכסף בשוא לבד
כמנהג "מנחת שיי". וכן פסוקים שלמים תנ"ך כגון זמירות וכדומה,
"גדלו לה" [= "רומו"] "מלוך ה' לעולם" [= "הללויה"], כולם

קבעוה חובה על השליחי ציבור לאומרם כולם בשוא לבד. וכן הגי
כהני שלוחי דרחמנא "כה תברכו" בברכה המשולשת במידות שהתורה
נדרשת בשוא לבד. זו ואין צריך לומר זו, בסדר הלימוד תשב"ר בתלמוד תורה
ובכל המקומות ילמודוהו באורח משפט כמנהג "מנחת שיי" דוקא, ולא יהיה ח"ו
מחלוקת בין המלמדים, כי זה היה עיקר ושורש פורה ראש. זולת סדר
התפילה ותיבת "ברכו" וכל שירות ותשבחות, כאשר יבואו בתוכם אותיות
הדומות סמוכות אהדדי, השליח ציבור יאמר כרצונו. ברם, שאר השינויים
אשר רצו לשנות כגון "נקדישך ונעריצך" "חי העולמים" — הא ודאי לעיכובא,
ולא יהיה להם רשות לשנות כלל, וכמ"ש בספר יוסף אומץ (סימן י"ד), ושם
כתוב לאמר "נקדישך ונעריצך" דוקא, וכל המשנה אינו אלא מועה.

באופן, כל זה נעשה ונגמר בהסכמת כולם, ראשי וטובי העיר הע"י
והמעמד הי"ו, ובעצה אחת עלתה הסכמתם הכי כאמור וכמדובר,
להשקיט המריבה ולהבת המחלוקת. ומה גם לתקן גדר וסייג שלא יוכל
שום נברא שבעולם קטון או גדול לשנות איזה שינויים אחרים כנזכר
למעלה. והכל באומר ובחזק ככל הסמכות אשר נעשו מימות יאשיע ו' נון,
דלא לשניא עוד כל ימי עולם עד כי יבא שילה. ומעלת תלמידי חכמים הי"ו
אשר פ"ה העירה קבלו עליהם לאשר זלקיים הסכמה זאת בס"ד. ואחר
שנכתב ונחתם בספר בהסכמת כולם כדנא כתיבא די רשים פתגמא, שלחו
עלוהי דישרן סמיכין עלוהי, ה"ה שרי הנצבים על שער בת רבים לכל העדה
כולם קדושים פרנסי וגבאי אשר בחמישה בתי כנסיות של פ"ה העיר תהילה
מתא מחסיא רומא יע"א. ויעיבא מילתא כי בו בפרק ארבעה בתי כנסיות
סבירו וקבילו עליהו ספיר גזרתם, וינהגו וילכו לדרוש בתורת ה' תמימה,
תנ"ך ופסוקים שלמים כמנהג "מנחת שיי" כולם בשוא לבד.

ולא עברו ימים מועטים הותרה הרצועה ונעשו כשתי כתות, שתיים מצד
אחד ושלושה מצד אחד, וחזר ונעזר לכל דבר המחלוקת כבראשונה.
וזה יצא ראשונה, העבירו הש"י מצד מלשרת בקודש כי רצה לומר כמנהג
"מנחת שיי" וכתקנת הקהל הסכמת ראשי וטובי העירה והמעמד הי"ו, ובכך
מינו אחרים תחתיהם גרועים בערכם, בתנאי ועל מנת שיאמרו כרצונם,
והתפרדה החבילה, וארעא חלחולי מחלחלא, כי ידוע הוא כי אין דבר טוב
יוצא מן המחלוקת והוא בין אחים יפריד.

ויתיצבו מלכי ארץ ה"ה הרבנים כוללי תהילות ישראל, הרב שבעיר
טריאסטי יע"א והרב שבעיר טורינו יע"א ומעיר ליורנו יע"א,
לדרוש את שלום העיר, ולא יהיה חילוק ופירוד הלבבות, ומינייהו מלכי
מינייהו רבנן דפקיע שמייהו התחננו ובקשו לשלום אין קץ, ולהתחזק
בלבבם שלם, כי תקנה זאת לא תזוז ממקומה, אשר היא מוקפת

חומה, להשקיט המריבה ולהבת המחלוקת ויתענגו על רוב שלום.

ואני בבואי פה העירה שמעתי ותרגז בטני, קול המזנה של רומי אשר המה מלינים לאוקומי גירסא וקטיגוריא ביניהם, מי נדחה מפני מי, המעט הוא אם רב, ולא שמיע להו מנהג רוב העולם ממזרח וממערב, הבל ברזח לאהבת הניצוח, וצר לי מאד ולבי בוער כאש בצער הגבוה, רננא מרננו אבתרייהו אגב אורחיהו. ואני בעניי בהשקפה ראשונה אז אמרתי: כגון דא ודאי אין רוח חכמים נוחה הימנו, אי בעית אימא קרא, הכי נאה ויאה לקבל באהבה דברי חברות, ותורה אחת ומשפט אחד יהיה לכולנו כמנהג רוב העולם, וכמעט רוב העולם רחושי מרחשן בהשגרת לישן, הן הם יודו ויברכו כמנהג "מנחת שיי" זצוק"ל. ועוד זו נאמנה, כי כן מנהגנו בכל ארץ ישראל ובפרט תוככי ירושלים עה"ק ת"ו, ומה גם כי כן נמצא כתוב בספרי כתיבידי הקדושים הנמצאים פה רומא יע"א, וכמה מחזורים נדפסים כמנהג רומא עיני ראו מנוקדים בשוא, הנה הינם ישנים למעלה משלש מאות וארבע מאות שנה. ובכן חיובא רמיא לאשר ולקיים בתקנה זאת, וכגון דא איישר כוחם שלא יתרבה מחלוקת בישראל, ועייז אין דבר חוצץ, וכולם באהבה ואחוזה שלום וריעות. לא כן עתה, גבר אויב וכנס בלב קנאה ושנאה ותחרות, וזה מעשהו בכל יום — צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, וחי לא יעזבנו בידו. ואי בעית אימא סברא, רחמנא לבא בעי, לב נשבר ונדכה, וכמשפט הלשון אשר יאמר עולה לרצון תמיד לפני ה', ובפרט בנידון אשר לפנינו דאינו משנה כוונתנו, הא ודאי צדקו יחדיו, מאן דתני הכי לא משתבש ומאן דתני הכי לא משתבש, הנה ה' נצב עלה ומתאוה לתפילתו לכל אשר יקראוהו באמת. לא כן כשיחיו ח"ו פירווד הלבבות — גורם לשכינה שתסתלק בישראל, מפריד העולמות ומקלקל צנורות השפע ח"ו, ושכינה מה הלשון אומרת קלני מראשי, כי ידוע הוא עון שנאת חנם חמור ושקול כנגד עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. ועיי מדת האחדות ישראל קדושים נקראים "חלק ה' עמו", ואם לאו — ח"ו דוחק ונכנס מו"ת בתוך אותיות חל"ק ומפריד אלוף ויהיה מחלוק"ת, כאשר הביאו הרב שלי"ה זצוק"ל. אי"כ איפוא קום נא שו"א והתקשרו בקשר אחד, כי זו היא רצונו של מקום, ומי כעמד ישראל גוי אחד.

ואחרי ראותי כי כפטיש יפוצץ סלע המחלוקת, ובין עצומים הפריד, יעצוני רעיוני אעפ"י שאיני כדאי, משום עת לעשות לה' לא אשקוט ולא אנוח עד יצא כנוגה אור זרוע המשפט והשלום. ובחמלת ה' עלי נתנני לחן ולחסד ולרחמים, וזיכני לדרוש ברבים בקהל ועדה מישראל במעלות האחדות וגודל השלום, ותלי"ת דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב, ולשם שמים נתכוונו ואמרו השלום, וכל אחד בפרטות פרנסי וגבאי ומעלת שלוחי ציבור שבכל קהל וקהל האמת והשלום אהבו...

מפתח הענינים לספר "תיקון תפילה"

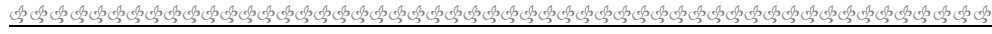
עם הביאור	בלי הביאור	
99	52	הכוונות בהזכרת השם
101	51	סדר עטיפת הטלית
110	51	סדר הנחת התפילין
113	51	דקדוקים הנהגות ואזהרות בסדר תפילת שחרית
230	59	סדר קריאת התורה
232	59	סדר חליצת התפילין
239	60	דקדוק ב"נשמת כל חי"
243	60	דקדוקים ביוצר של שבת
258	60	דקדוק ב"יהי רצון" של הזכרת ראש חודש
258	60	דקדוקים במוסף של ראש חודש
282	60	דקדוק בברכת "המעביר חבלי שינה"
311	60	סדר תיקון חצות
345	62	דקדוקים וכוונת נוסח "זכרנו לחיים"
346	62	דקדוקים בתפילות של ראש השנה
		תפילה לאומרה בשעת הוצאת ספר תורה
365	64	שחרית ומנחה בראש השנה ויום כיפור
366	64	סדר תקיעת שופר והתפילות השייכות לה
380	72	סדר "תשליך", ובקשות לאומרים קודם "מי כמוך"
383	74	דקדוקים והגהות בסדר הסליחות
393	75	הגהות בפיוטים דראש השנה
395	77	סדר הכפרות בערב יום כיפור
395	77	סדר סעודת ערב יום כיפור
401	77	תפילה לאומרה בליל כיפור
403	80	הנהגות לשליח ציבור קודם "כל נדרי"
403	80	בענין ה"כתר מלכות" שאומרים ביום כיפור
404	81	הגהות בסדר קדושה לרבי יהודה הלוי ז"ל
410	81	הנהגה קודם קריאת התורה בשחרית יום כיפור
411	82	הגהה בוידי דרבנו נסים ז"ל
412	82	הגהה בוידי ר"י בן ישראל ז"ל

עם	בלי	הביאור	הביאור
413	83	נוסח שצריך להוסיף באות בי"ת של הוידוי
414	84	סדר אמירת "על חטאים"
418	88	עוד חידושים והגהות בסליחות

סדר הנהגת שבת ומוצאי שבת קודש על פי רבנו האר"י ז"ל

421	89	שנים מקרא ואחד תרגום
422	89	קציצת הצפרנים וטבילת ערב שבת
425	89	סדר קבלת שבת
431	89	מקום קבלת נר"ן דליל שבת
442	90	נשיקת ידי אימו והסתכלות בנרות
442	90	סדר השלחן
444	90	הנהגות קודם הקידוש
445	91	סדר הקידוש
446	91	סדר נטילת ידיים
446	91	סדר ברכת "המוציא" ובציעת הפת
447	92	הלימוד בסעודות שבת
448	92	דין מים אחרונים, ושאין להפסיק בינו לברהמ"ז
448	92	אמירת "עושה שלום" בסוף ברכת המזון
448	93	מצות עונה המובחרת
449	93	ענין טבילת שחרית ביום השבת
449	93	נוסח "תכנת" במוסף של שבת
449	93	סעודת שחרית של שבת והשינה בשבת
449	93	הנהגות במנחה של שבת
450	93	סעודה שלישית
450	94	סדר הבדלה במוצאי שבת
458	94	ענין "זיהי נועם" שאומרים במוצאי שבת, וכוונתה
458	94	ענין קדושת "ובא לציון" שאומרים במוצאי שבת
459	95	נוסח תפילה לומר קודם "זיהי נועם"
459	95	"לשם יחוד" קודם סעודה רביעית
459	95	ענין השארות תוספת הקדושה באדם

- יא.** הטעם למה שכתב רבנו האריז"ל שהשומע את הציבור אומרים "ה' מלך" צריך לעמוד עמהם ◊ עד היכן צריך לעמוד ◊ יבאר מה שאמר רבנו האריז"ל בשער הכוונות "וכבר ידעת כי בכל תיקון דא"א או דאבא או דאימא צריך לאומרם מעומד" ◊ הטעם למה שנוהגים לדלג שלשה דילוגים בעת אמרם פסוקי "ה' מלך" ◊ יש לדלג השלשה דילוגים בצורה של עליה ותוספת אחת אחרי השניה. 116
- יב.** נוסח ברכת "ברוך שאמר" תקנהו אנשי כנסת הגדולה ע"פ פתקא שנפלה מן השמים, יבאר ענין הפתקא. 119
- יג.** בנוסח ברכת "ברוך שאמר" יש י"ג "ברוך". 119
- יד.** יש לזוהר לומר "מזמור לתודה" בישיבה דוקא. 120
- טו.** בנוסח ברכת "ברוך שאמר" יש לומר "בפה עמו" ולא "בפי עמו", יבאר באורך טעם הדבר ואיך יסתדר עם הדקדוק ◊ ידחה את האומרים שאפשר ליישב את דברי האריז"ל ע"פ הדקדוק שכוונתו שצריך לומר "בפה עמו" הפ"ה בצירי. 120
- טז.** שצריך לומר "בתשבחות" התי"ו בחירק ולא בקיבוץ. 130
- יז.** גם ביום טוב יש להתחיל מ"מזמור שיר ליום השבת". 130
- יח.** מזמור לתודה אומרים אותו גם בערב פסח ובחול המועד. 131
- יט.** יש לזוהר שלא להפסיק בין פסוקי "יהי כבוד" ל"אשרי" ו"תהילה לדוד" ◊ ויבאר דין מי שנזדמן לו עניית דבר שבקדושה פתאום מה יעשה. 132
- כ.** יבאר דברי רבנו שכתב כי יש לכיין היטב בשני הפסוקים של "עיני כל" ו"פותח את ידך" ◊ יש לזוהר לכיין קודם לפי פשט לשון המקרא ואח"כ יכוין בשמות היוצאים מהם ◊ יבאר דין מי שלא כיון מה יעשה. 132
- כא.** טעם לנתינת צדקה בעת אמרו "זאתה מושל בכל" ◊ תמיד ישתדל ליתן הצדקה באופן של שני שלישים ושליש ◊ תמיד ישתדל ליתן הצדקה בידי עני או גבאי, ומה יעשה מי שאין לפניו עני או גבאי ◊ האם ראוי תמיד ליתן צדקה בעמידה ◊ האם בכל מצות עשה ראוי לעשותה מעומד. 134
- כב.** בחתימת "ישתבח" צריך לומר "מלך אל חי העולמים, אמן", ויזהר שלא ישמיט תיבות "מלך אל" וגם יזהר לומר "אמן" בסיום הברכה ◊ אגב ידבר על מה שכתב רבנו שצריך לומר "חי העולמים" בכל מקום בפתח ולא בצירי, כמו שכתב הרש"ש ז"ל, והאומר בצירי הרי הוא כמקצץ בנטיעות ◊ יביא את מה ששמע מפי מופת הדור והדרו בזה. 135

- כג. קודם שיתחיל ברכת "יוצר אור" ימשמש בתפילין של יד, ורק אחר אומרו
 137 "זבורא חושך" יסיר ידו מהתפילין.
- כד. יבאר באורך שצריך לזהר להפסיק בין תיבת "ובנעימה" לתיבת "קדושה",
 138 ויאמר "קדֶשָה" בקיבוץ ולא בחולם.
- כה. שצריך לומר "זהאופנים וחיות הקודש – ברעש גדול – מתנשאים לעומת
 141 השרפים, לעומתם משבחים ואומרים".
- כו. יבאר באורך שצריך לומר "לֵאל ברוך נעימות יתנו" הלמ"ד בקמץ, וכן יש
 לומר "למלך אל חי וקיים" הלמ"ד בקמץ או בפתח, ואיך התיישב עם לשון
 המקרא > אם מה שכתוב ב"שער הכוונות" שצריך לומר "למלך" בקמץ הוא
 141 ט"ס או בדוקא.
- כז. יבאר הטעם שצריך לומר "זבטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית"
 147 ולא יאמר 'זטובו' בלא בי"ת.
- כח. יבאר מה שכתוב ב"שער הכוונות" שזכירת מעמד הר סיני היא מצות עשה
 > למה רבנו האר"י ז"ל ובסידור הרש"ש כת"י היר"א לא הזכירו ג"כ זכירת
 148 מעשה העגל.
- כט. יבאר מה שכתב רבנו שבאומרו "מהר והבא עלינו ברכה ושלוש מהרה" אם
 הטלית לא על כתפו יעלה שני צדדי הטלית על כתפו, ובאומרו "מארבע
 כנפות כל הארץ" יקבץ הארבע כנפות הטלית כנגד לבו > יבאר באורך הנוסח
 שכתוב ב"שער הכוונות" שצריך לומר "מהר והבא עלינו ברכה ושלוש מהרה"
 "מהר" ו"מהרה" כפול, ולא כמו שעשו בסידור "איש מצליח" להשמיט תיבת
 "מהרה" > יבאר ג"כ הנוסח שכתוב ב"שער הכוונות" שצריך לומר "מארבע
 כנפות כל הארץ", ולא כמו שכתב הרב "לחם הביכורים" לדלג תיבת "כל",
 ויבאר למה דוקא כאן צריך לומר "כל" משא"כ בשאר מקומות שלא אומרים
 150 "כל".
- ל. יבאר באורך האם ענין עליית הטלית על כתפו שייך בכל אדם, ואגב מיישב
 158 הסתירה בדברי המהרח"ו ז"ל.
- לא. יבאר מקור דברי מרן החיד"א שיש להניח את הציציות בידו בין קמיצה לזרת
 > אגב ידחה דברי האומר שאין לעשות כן
 160
- לב. יש לאחוז בציציות עד "ודבריו חיים וקיימים לעד", כולל תיבת "לעד".
 163
- לג. טעם הדבר למנהגם של ישראל להניח היד הימנית על עיניהם בעת אמרם
 פסוק "שמע ישראל" > יש לזהר לעשות כן עד סיום פסוק "ברוך שם"
 163
- לד. הכוונה שיש לכונן בעת אמרו פסוק "שמע ישראל".
 164
- לה. הכוונות של "אחד" יעשה בעת אמרו התיבה.
 164

- ל. הכוונה שצריך לכיין למסור עצמו להריגה, יש לכוונה בדל"ת של "אחד" 164
- לח. אע"פ שהוא בעולם היצירה, בעת שממשמש התפילין של ראש בקריאת שמע ינשקם, מפני שהוא מנשק בשביל חיבוב מצוה 165
- לט. לאו דוקא בעת שאומר "וראיתם אותנו" מקיים מצות זו, אלא בכל עת שמסתכל בציציות 165
- מ. בעת אומרו "וראיתם אותנו" ינשק הציציות שתי פעמים, וטעם הדבר 165
- מא. צריך עיון למה בעת אומרו "וראיתם אותנו" ו"אחרי עיניכם" כתוב שצריך להעביר ע"ג עיניו ואח"כ לנשק, ובעת אומרו "לעד" כתוב שצריך לנשק ואח"כ להעביר ע"ג עיניו 165
- מב. יש להקפיד להשאיר את הציציות בידו עד אחר אומרו תיבת "לעד" השניה, שאז ינשקם ויניחם מידו, ויש סוד בדבר 166
- מג. שצריך לומר "גואלנו גואל אבותינו, יוצרנו צור ישועתנו" ולא יאמר 'צורנו' 167
- מד. שצריך לומר "למלך אל חי וקיים" הלמ"ד של "למלך" בקמץ או בפתח ולא בשוא 167
- מה. שצריך לומר "רם ונישא גדול ונורא" ולא יאמר 'גדול גיבור ונורא' > תכף בעת אמרו "תהילות" יקום מעומד 167
- מו. הכריעה בעמידה צריכה להיות עד שיתפקו כל חוליות שבשדרה 167
- מז. יבאר באורך שצריך לומר בברכת "על הצדיקים" כך: "על הצדיקים ועל החסידים, ועל שארית עמך בית ישראל, ועל פליטת בית סופריהם", ואין לומר "ועל זקניהם". ומיישב כל הקושיות שנאמרו בזה 168
- מח. יבאר באורך שצריך לומר "וכסא דוד עבדך מהרה בתוכה תכין", ואין לדלג תיבת "עבדך" 168
- מט. יבאר באורך שצריך לומר "כי לישועתך קוינו כל היום" ואין לומר "קוינו וצפינו" אלא רק יכוין לצפות לישועה באמת, והאומר "קוינו וצפינו כל היום" אינו אלא טועה > אגב ידבר על נוסח 'ספרד' שאומרים "כי לישועתך קוינו כל היום ומצפים לישועה", שכבר יצאו עוררין מכמה גדולי החסידות על נוסח זה 184
- נ. טוב לכיין בעת אמרו "קוינו כל היום" שיצילהו האל מכמה פגעים רעים בכל יום ובכל רגע 193
- נא. יבאר באורך שצריך לומר "שמע קולנו ה' אלהינו, אב הרחמן, רחם עלינו", ואין לפתוח הברכה בתיבות "אב הרחמן", וכן אין לומר "חוס ורחם עלינו" כי תיבת "חוס" אין לה שייכות בנוסח דידן 193

- באמצע ברכת "שמע קולנו" יתודה בקצרה ויבקש על פרנסתו מה' 200 **נב.**
- אין לומר "בהיתר ולא באיסור" 201 **נד.**
- יזהרו השלוחי ציבור באומרם "ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו" שיפסיקו מעט אחר תיבת "מלכנו", ויחברו תיבות "ריקם אל תשיבנו" יחד 202 **נו.**
- ב"עלה ויבוא" צריך לומר "לחן לחסד ולרחמים, לחיים טובים ולשלום", ויש סוד בדבר להוסיף תיבת "ולשלום" שהוא היסוד 202 **נז.**
- יש נוהגים לומר "למנצח בנגינות" או "שיר המעלות" (בפרט מי שיש לו פחד בלבבו תמיד) קודם "אלהי נצור לשוני מרע", ואין בזה חשש של הפסק 202 **נח.**
- בפסיעות של "עושה שלום" יעקור רגל שמאל תחילה, ויזהר לעשות השלש פסיעות לאחור באופן ששלשתם יהיו עקב בצד גודל, ולבסוף ישוה רגל ימין עם השמאל (ואין זה נחשב לפסיעה כיון שהוא פחות מעקב בצד גודל) < > אם המקום צר – יקצר הפסיעות < > בסיום ה"עושה שלום" יאמר נוסח "יהי רצון" ויוסף ויאמר "ונקריב לפניך תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם", ויש טעם לזה 203 **נט.**
- הטעם שכתב רבנו האר"י ז"ל שאין הקהל אומרים רק שתי "נקדישך ונעריצך" בקול, אבל ההמשך יאמרו בלחש עם הש"ץ < > יבאר מה הטעם שהיום בשמחות ובשבתות וימים טובים כל הקהל אומרים את כל הקדושה בנועם קול 205 **ס.**
- באומרו פסוק "קדוש קדוש קדוש" ירים עקבי רגליו מעט שלשה דילוגים, וכל אחד יהיה גבוה יותר מהשני, ויזהר שלא יניח רגליו בארץ בין דילוג לדילוג < > מיישב השגות "כף החיים" על רבנו ע"פ דברי רבנו האריז"ל 206 **סא.**
- יש לזהר לעמוד בכל חזרת הש"ץ, הן ע"פ הפשט והן ע"פ הסוד 208 **סב.**
- יבאר באורך שיש לומר אחר החזרה וידוי וי"ג מידות, ואין להפסיק ביניהם באמירת "מה נאמר" < > בשני וחמישי יש לומר אחר נפילת אפים "אל מלך" "ויעבור", "אנשי אמונה" "אל מלך" "ויעבור", "תמהנו" "אל מלך" "ויעבור", "אלהינו ואלהי אבותינו אל תעש" עד "אסירי התקוה", ואח"כ "מה נאמר" ו"זהו רחום" 208 **סג.**
- רבנו האר"י ז"ל לא היה עומד בעת אמירת הקדיש < > יש לדקדק מדברי רבנו האר"י ז"ל שבמקומו נהגו להחזיר הספר תורה לאחר "ובא לציון" קודם קדיש "תתקבל". מיהו מנהג "בית אל" להחזיר תכף אחר הקריאה 219 **סד.**
- בקדיש שתפסו מעומד, כמבואר לקמן, יש לעמוד עד לאחר שיסיים עניית "יהא שמיה רבא", ואפילו אם החזן לא סיים יכול לישב 220 **סה.**

- סו. יבאר דברי רבנו האר"י ז"ל שלא נהג לעמוד בעת אמירת הקדיש, רק בקדיש שתפסו מעומד, דהיינו לאו דוקא אם התחילו בקדיש בעת שעמד, אלא אפילו אם בעת שעמד רואה שעוד רגע יתחילו לומר קדיש, גם אם יספיק לישב קודם אמירת הקדיש אין לו לישב 220
- סז. יבאר באורך שצריך לומר "אין דבר נעלם ממך" ולא יאמר "אין כל דבר" 225
- סח. בעת הגבהת הספר תורה צריך האדם להשתחוות כנגד הס"ת ולהסתכל באותיות הס"ת עד כדי שיוכל לקרא אותם, ובזה נמשך אור גדול לאדם > טוב להסתכל באות הראשונה של שמו 230
- סט. מעת שמוציאים הספר התורה מההיכל ועד אחר הקריאה בו, יש לזהר שלא יאחזו יריעות הספר תורה בידיו אלא ע"י מטפחת, גם אם רוצה לגלול הספר תורה למקומו 231
- ע. מה שאמרו חז"ל קטן עולה למנין שבעה, היינו דוקא לעליית שביעי. אבל בשני וחמישי לא יוכל לעלות כלל 231
- עא. לא יסיר התפילין רק לאחר סיום "עלינו לשבח" > יבאר באורך אופן הסרת התפילין, תחילה יסיר הכריכות שעל האצבע מעומד, ואח"כ יסיר שתיים שלש כריכות מהיד בישיבה, ואח"כ יסיר תפילין של ראש מעומד, ואח"כ יסיר תפילין של יד לגמרי מיושב. ובזה נתיישבה הסתירה בדברי מהר"ח ז"ל > יבאר שאם נמצא סתירה בדברי המחבר יש להשתדל ליישב הסתירה ואפילו באופן דחוק > יש להסיר הטלית רק לאחר שהסיר התפילין 232
- עב. יש להסיר הטלית רק לאחר שהסיר התפילין, וכל זמן שהתפילין על ראשו יזהר שהטלית ג"כ תהיה על ראשו > יזהר להסיר הטלית ביד שמאלו > יש לנשק הציציות בעת שמקפל הטלית 239
- עג. יבאר באורך שצריך לומר בנוסח "נשמת כל חי": "זה אלהים אמת, לא ינום ולא יישן", ולא יאמר "זה אלהים ער" ועוד נוסחאות אחרות, וביאר כמה טעמים שלא לומר תיבת "ער" 240
- עד. יבאר באורך שצריך לומר בנוסח "אל אדון על כל המעשים": "דעת ותבונה טובים הודו" ולא יאמר "טובים אותו" 243
- עה. יבאר באורך שצריך לומר בנוסח "אל אדון על כל המעשים": "שבח נותנים לו כל צבא מרום" ולא יאמר "יתנו לו" לשון עתיד 246
- עו. יבאר באורך שצריך לומר בסוף נוסח "אל אדון על כל המעשים": "שרפים וחיות ואופני הקודש" כי כן סדרם, ולא "שרפים ואופנים וחיות הקודש" > יבאר החילוק בין הנוסח כאן למה שאומרים ביצר "והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול" וכו' 247

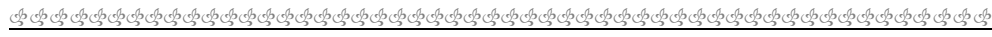

- עז.** ידבר באורך על הנוסח שכתב רבנו במוסף של ראש חודש "ושעיר חטאת לכפר בעדם", ובסיום הדברים נשאר בצריך עיון על נוסח זה 258
- עח.** יבאר באורך שצריך לומר במוסף של ראש חודש "ושעיר עזים נעשה ברצון", תיבת "ושעיר" עם וי"ו החיבור ובלשון יחיד 260
- עט.** ידבר באורך על הנוסח שכתב רבנו במוסף של ראש חודש "זכרון לכולם היה", ובסיום הדברים נשאר בצריך עיון על נוסח זה 261
- פ.** יבאר באורך הנוסח במוסף של ראש חודש "ויהיה ראש החודש הזה, סוף וקץ לכל צרותינו" > אגב יבאר ש"יעלה ויבוא" צריך לומר "ראש חדש" בלא ה"א, ויש סוד בדבר 268
- פא.** יבאר באורך הנוסח שמוסיפים בשנת העיבור במוסף של ראש חודש "ולכפרת פשע", שצריך לאומרו בכל שנת העיבור ולא רק עד ניסן 271
- פג.** נשאר בצריך עיון על מה שכתב רבנו בשם ה"שלמי חגיגה" שצריך לומר "תמידים" ו"מוספים" במ"ם ולא בנו"ן כי כך הוא בלשון זכר 282
- פד.** יבאר באורך נוסח ברכת "המעביר חבלי שינה", ושצריך לאמרה בלשון יחיד "מעיני ותנומה מעפעפי" ולא יאמר בלשון רבים "מעיינינו ותנומה מעפעפינו". וכן הוא הדין בשני ה"הי רצון" שאחריו צריך לאמרם בלשון יחיד > יבאר דברי אב"י "לישתתף איניש בהדי ציבורא" > שצריך לומר תיבת "חבלי", ושצריך לנקד תיבת "חַבְלִי" החי"ת בסגול ולא בפתח > שיש לנקד תיבת "שְׁנָה" השי"ן בצירי ולא בחיריק 282
- פה.** ידבר בענין תיקון חצות – תיקון רחל ותיקון לאה – שבעת אמרו ישב על הרצפה עד סיום תיקון לאה, והטעם לזה מדברי רבנו האר"י ז"ל > האם יש מקום להקל בזה בזמנינו שיש אומרים שהשכינה נתעלתה מעט > יש לזוהר שלא לישוב על הרצפה ממש ואפילו אם היא מרוצפת, ואפילו אם הוא נמצא בקומה עליונה > ולא יועיל הבגד שלובש אותו אלא ישים מטפחת או שטיח לחצוץ בינו לבין הרצפה > ואין הבדל בין בארץ ישראל ובין בחו"ל בזה 311
- פו.** ידבר בענין תיקון חצות – תיקון רחל ותיקון לאה – שבעת אמרו ישב על הרצפה ליד המזוזה עד סיום תיקון לאה, והטעם לזה מדברי רבנו האר"י ז"ל > כל זה דוקא כשאומר תיקון רחל ותיקון לאה, אבל כשאומר רק תיקון לאה אין צריך לישוב על הרצפה > גם כשאומר רק תיקון לאה טוב שיאמרנו בעודו יושב על כסא ליד המזוזה 317
- פז.** ידבר בענין תיקון חצות – תיקון רחל ותיקון לאה – שבעת אמרו יעטוף ראשו כאבל עד סיום תיקון לאה, אבל לא ראינו ולא שמענו למי שנוהג בזה 319

- פ.ח.** ידבר בענין תיקון חצות – תיקון רחל ותיקון לאה – שבעת אמרו יש להניח על ראשו במקום הנחת התפילין אפר מקלה עד סיום תיקון לאה, אבל לא ראינו ולא שמענו למי שנוהג בזה > למי שנוהג בזה יניח האפר מקלה על השער במקום הנחת התפילין, ולא על המצח, ומכל מקום יזהר לנקות המקום במים מיד לאחר התיקון > כל מה שאמרנו שצריך לעשות בתיקון חצות אינו אלא שאומר תיקון רחל ותיקון לאה יחד, אבל אם אומר תיקון לאה בלבד אין צריך לעשות שום סימן לאבלות 319
- פ.ט.** בענין מה שאמרו שצריך לחבק פניו בקרקע, אין הכוונה בכל זמן שאומר תיקון חצות אלא רק בתחילה או באמרו פסוק "נפלה עטרת ראשנו" 322
- צ.** גם ציבור שלם יכולים לומר תיקון חצות יחד על הרצפה וכו', אבל היחיד שנמצא בבית הכנסת עם ציבור שאינם אומרים תיקון חצות, ויש חשש ליהרא – יאמר תיקון חצות במקומו בבכיה ובשברון לב > אם הציבור לא אומרים מחמת עצלות או בושה – והיחיד רוצה לומר לבדו על הרצפה וכו' – רשאי, בפרט אם הוא תלמיד חכם וכאשר יראו אותו אומר יצטרפו אליו כל אלו שמתביישים > מעשה עם רבנו איך אמר תיקון חצות בהיותו בסעודה בתוך קהל עם 323
- צ.א.** הטעם למה שנוהגים לומר וידוי קודם תיקון חצות > טוב לומר וידוי גם כאשר אומרים רק תיקון לאה ביום שיש בו תחנון וי (חזרתי בי ממה שכתבתי בסידור "עוד יוסף חי") 327
- צ.ב.** מזמור "בבוא אליו נתן הנביא" בסיום תיקון לאה, יש לאמרו גם ביום שאין אומרים בו תחנון > יבאר שכל האיסור להתוודות בימים שאין אומרים בהם תחנון היינו דוקא שאומר בלשון "חטאתי עויתי ופשעתי", אבל אם אומר מזמורי תהלים וטופס תפילה, אפילו שזכר בהם לשון "חטאתי" וכו' – מותר לאמרו, ויתחרט על עוונותיו > לפי הנ"ל יבאר למה הספרדים לא אומרים מזמור "יענך" ביום שלא אומרים בו תחנון, והרי הוא מזמור תהלים > פעמים רבות אומרים הפוסקים לשון "פסוק" על "פסקא" אף שאינו פסוק 330
- צ.ג.** יבאר באורך סדר המזמורים של תיקון לאה, וסימנם > טעם למנהגנו שאין אומרים אחר מזמור "הללויה אודה" פסוק "נוע תנוע ארץ כשיכור" וכו' ופסוק "והיה ביום ההוא" וכו' > שני דוגמאות לדברים שנכנסו לסידור בדרך תפילה, בזמן שאין לאמרם, אלא רק לכיין בהם > יבאר מתי מותר להוציא הכוונות בפיו בדרך תפילה, ושיש לחלק בין האומר קודם עשיית המצוה דאסור, לבין בעת עשיית המצוה דשרי 334

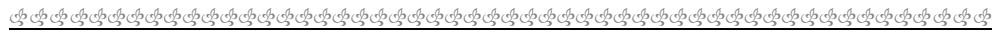
- פסוק "עד אנה בכיה בציון" וכו' אין לאמרו ביום שאין אומרים בו תיקון רחל
 > לאו דוקא פסוק "עד אנה בכיה" וכו' אין לאמרו אלא גם פסוק "תקום
 תרחם ציון" וכו' אין לאמרו > האם מותר לומר תיקון לאה בשבתות וימים
 טובים וראשי חדשים..... 341
- צה. תיבת "ומספד" יש לאמרו עם וי"ו, ויש סוד בדבר..... 342
- צו. תיבת "ותבנה" יש לאמרו עם וי"ו..... 342
- צז. לאחר שסיים תיקון חצות יחזור לישב במקומו לעסוק בתורה, והעיקר שלא
 ילמד במקום שאמר תיקון חצות..... 343
- צה. אחר תיקון חצות הנכון יותר לומר מזמור "שיר למעלות בשוב ה'" ואח"כ
 "או"א מלך רחמן"..... 343
- צט. בענין אמירת "אוי לי על גלות השכינה" אחר תיקון חצות, לא נהגו לאמרו
 > הנהגים לאמרו לאחר תיקון חצות אין למנעם ממנהג זה, בפרט שדברים
 אלו מעוררים לבכיה..... 344
- ק. בעשרת ימי תשובה יש לומר "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים, כתבנו בספר
 חיים, למענך אלהים חיים", הנוסח שיש בו אחד עשר תיבות..... 345
- קא. השוכח לומר "זכרנו" ו"מי כמוך" בעשרת ימי תשובה, אינו חוזר, ואפילו אמר
 "ברוך אתה ה'" לא יסיים "למדני חוקיך" אלא ימשיך "מחיה המתים". אלא
 שבקשת "זכרנו לחיים" שהיא בקשה יאמרנה ב"שומע תפילה" או קודם
 שיעקור רגליו, אבל "מי כמוך" שאינה בקשה אין לה תשלומין..... 346
- קב. בראש השנה באמרו "אבינו מלכנו" ידלג הקטעים שנזכר בהם וידוי, כמו
 "אבינו מלכנו חטאנו" וכו', "אבינו מלכנו מחול וסלח" וכו', וכיוצא בזה..... 346
- קג. יבאר באורך שצריך לומר "ויעשו כולם אגודה אַחַת", האל"ף בסגול והח"ת
 בקמץ, ואין לומר "אגודה אַחַת", כי יש הפסק מעט אחר תיבת "אחת"..... 346
- קד. יבאר שצריך לומר "ועקדת יצחק היום לזרעו תזכור"..... 350
- קה. יבאר באורך שצריך לומר "שְׁהִשְׁלֹטֶן" שפירושה שהשלטנות שלך, ולא יאמר
 "שְׁהִשְׁלֹטֶן" שפירושה שהשליט שלך, ואין זה כוונת הדברים > יבאר באורך
 שלשון התפילה אינה רק כלשון המקרא, אלא היא לשון חז"ל לפי הארמית
 המדוברת באותו הזמן, ונעשה ממש כלשון הקודש > יבאר פירוש הפסוק
 "באשר דבר מלך שלטון" והפסוק "ואין שלטון ביום המות" > יבאר כי פעמים
 רבות יש כח בידי גדולי ישראל הקדמונים והמקובלים לשנות את הנוסח
 המקובל > מה שנדפס בשם המהרי"ל שצ"ל "שהשלטון" שהשין בחירק, אינו
 אלא טעות המדפיסים, ובכתבי היד כתוב להפך שצריך לומר "שהשלטון"
 השי"ן בקמץ חטוף..... 350

- קו.** הביא מה שכתב רבנו בספרו הנד"מ "מקבציאל" שביום הכיפורים יש להוסיף בנוסח "אבינו מלכנו": "אבינו מלכנו, עשה למען עבדך רבי עקיבה בן יוסף, אשר נהרג על קדושת שמך"..... 364
- קט.** יבאר באורך הטעם והמקור שיש לומר וידוי בלחש בעת תקיעת שופר, ושאין בזה שום חשש של הפסק, הן לפי הפשט והן לפי הקבלה > בביאור הדברים נתיישבו כל מה שהעירו הפוסקים בזה > מיישב מה שכתב רבנו בספרו "לשון חכמים" להתוודות גם בחזרת הש"ץ של מוסף בהרהור דוקא ולא בפה..... 364
- קיא.** יש לומר "ברוך שם" וכו' בלחש, גם אחר "אנא בכח"..... 378
- קיב.** הטעם שיש לומר פסוק "ויהי נועם" שתי פעמים בכל פעם..... 379
- קיג.** אם שכח או נאנס ולא אמר התשליך ביו"ט הראשון, יאמר אותו ביו"ט השני לאחר מוסף > כמו כן מי ששכח לומר ביום השני ורוצה לומר אח"כ – רשאי לאמרו עד ערב יוה"כ..... 380
- קיד.** בסליחות באמירת "אבינו שבשמים" יש לומר "תן שלום בארץ, תן שלום במלכות, תן שבע בעולם", וסדר זה הוא נכון לפי הפשט ולפי הסוד..... 383
- קטו.** יבאר באורך ענין "מיחזי כשיקרא", שאין לומר דברים שלא שייכים אצל האמרם בשעתו > אם הדבר יהיה שייך אצל היחיד בעתיד, אפשר לאמרו עתה > יש דברים שהם שייכים לכלל ישראל, ולכן אפשר לאמרם גם אם לא שייכים אצל היחיד > "מיחזי כשיקרא" אינו דוקא בלשון התפילה, אלא אפילו באומרו מזמורי תהלים בדרך תפילה צריך לדקדק בזה שלא יהיה מיחזי כשיקרא > לפי הנ"ל יש לומר קודם קריאת שמע של הקרבנות "אשרנו שאנחנו משכימים ומעריבים" דקאי על כלל ישראל, ואין צריך לומר "כשאנחנו" (רבנו חזר בו, וכן אני חזרתי בי ממה שנדפס בסידור "עוד יוסף חי")..... 385
- קטז.** הטעם שאין לומר בפיוט "דרשתיהו פגשתיהו" הנאמר כלפי הקב"ה..... 393
- קיח.** בענין הכפרות לאשה מעוברת, כיום שניתן לדעת מה יש לה בבטן, כאשר היא יודעת אין לה צורך ליקח שלש תרנגולים מספק, אלא תיקח אחד לעצמה ואחת לעובר, אם זכר אם נקבה..... 395
- קיט.** בערב יום־הכיפורים יאכל כשיעור שאוכל בשני ימים > טוב לאכול דגים בסעודה ראשונה..... 395
- קכג.** יזהר להוסיף מחול על הקודש בערב יום־הכיפורים > אם הקהל מתאחרים, יקבל קדושת יום־הכיפורים בפה מבעוד יום > גם הנשים חייבות בכל הדברים הצריכים בערב יום־הכיפורים..... 397

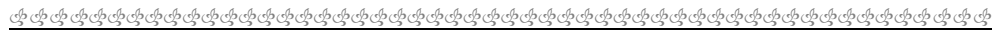

- קכד.** יבאר באורך טעם למנהג שנהגו להתעטף בערב יום־הכיפורים קודם השקיעה בברכה > החילוק בין תפילין של ראש שאין מברכים עליו, כי אין לנו השגה בו, לבין עטיפת הטלית בליל יום־הכיפורים שמברכים מבעוד־יום אע"פ שאין לנו השגה בו > ידבר בענין המנהג ב"בית אל" והרש"ש זיע"א 397
- קכה.** יזהר בערב יום־הכיפורים לבקש מחילה מחבירו, וטוב שהחזן יכריז "רבותי מחלו זה לזה" ויאמרו הקהל "מחלנו" > כל אדם ינשק ידי אביו ואמו בערב יוה"כ, וכן יבקש מהם מחילה > וכן תלמיד מרבו ואשה מבעלה יבקשו מחילה מהם בערב יום־הכיפורים 403
- קכו.** כיון שיש מערערים על נוסח "כתר מלכות" של רבי שלמה אבן גבירול, מכמה סיבות, לכן אנו נמנעים מלאומרו ואומרים "כתר מלכות" שתקן רבנו בטוב טעם ודעת 404
- קכז.** יבאר באורך שיש איסור להפסיק בדיבור בין לחש לחזרה, הן בפיוטים והן בלימוד והן באמירת תהלים ו"חק לישראל", וכל שכן בדברי חולין > יבאר הטעם לזה הן ע"פ הסוד והן ע"פ הפשט 404
- קכח.** מעלת המוריד דמעות או מצטער על פטירת בני אהרן נדב ואביהו 410
- קל.** יבאר שמקום ההכאה בעת הוידוי הוא על הלב ממש, ולא על הכתף או על הבטן 414
- קלא.** יבאר שבסדר הוידוי צריך לומר "חטאנו עוינו פשענו" ולא להפך, וכן יש להוסיף ולומר בכל וידוי "אנחנו ואבותינו ואנשי ביתנו" 418
- קלב.** בסדר הסליחות צריך להזכיר את יוסף תחילה ואח"כ את דוד ופינחס. כי יוסף הוא יסוד העקרי, ודוד הוא המלכות העיקרי, ופינחס הוא היסוד של המלכות 419
- קלד.** בסדר הסליחות באמירת "ענגו" הסדר הוא כך: "ענגו אלהי אברהם", "ענגו ופחד יצחק", "ענגו אלהי יעקב", "ענגו מגן דוד", "ענגו העונה בעת רצון", "ענגו העונה בעת צרה", "ענגו אלהי המרכבה", "ענגו רחום וחנון". וביאור הענין 419
- קלו.** יבאר שבאמירת "עשה למען" צריך לומר "עשה למען יוסף דוד ושלמה" 420
- קלז.** כמה אזהרות בענין קריאת שנים מקרא ואחד תרגום בערב שבת 421
- קלח.** כמה אזהרות בענין קציצת הצפרנים בערב שבת 422

- קלט.** כמה אזהרות בענין הרחיצה בערב שבת < טעם למה שכתוב ב"שער הכוונות" שצריך לנגב בין רחיצת פניו וידיו לרחיצת רגליו < יעשה הרחיצה לאחר קציצת הצפרנים < טעם למה שכתוב ב"שער הכוונות" שאין להשתמש באותם המים שרחץ את פניו וידיו לרחיצת רגליו. והחילוק בין זמנם לזמננו < יזהר שלא ילבש המנעלים בעוד רגליו לחים ורטובים..... 423
- קמ.** יבאר שאין להקפיד בין אם הרחיצה קודם הטבילה או לאחריה..... 424
- קמא.** הכוונות שיש לכיין בטבילות < עוד ידבר בענין הניגוב שלאחר הטבילה..... 424
- קמב.** בענין מה שנהגו העולם לצדד פניהם ימין שמאל ואמצע (לצד המערב) באמרם "בואי כלה" שלש פעמים < יעשה הצידודים בהטיית ראשו לימין ושמאל ולאמצע (לצד המערב) ללא הרכנת הראש < מנהג העולם בזמננו שעושים הצידודים בהרכנת הראש מעט < יבאר שכל האיסור להוסיף על ההשתחויות שאמרו חז"ל, היינו דוקא בהשתחויה ולא בהרכנת הראש מעט < מיישב עפ"ז מנהג של ישראל קדושים לקום מעט ולהרכין הראש מעט בעת עניית "ברכו" < הסמך לצידוד מדברי רבנו האר"י ז"ל < סידור "חמדת ישראל" הנדפס במונקאטש, רק החלק הראשון הוא מכת", אבל החלק השני הוא מלאכת איסוף של המדפיס < יעשה הצידודים לצד ימין שמאל של האדם עצמו, שכן הוא על פי סודם של דברים, ולא יעשה להפך < שצריך לומר "בואי כלה" הראשון והשני בקול, ו"בואי כלה" השלישי יאמר בלחש. אבל תיבות "שבת מלכתא" המנהג לומר בקול וכן עיקר (וחזרתי בי ממה שכתבתי בסידור "עוד יוסף חי")...... 425
- קמג.** סדר אמירת קבלת שבת..... 431
- קמד.** עיקר הכוונה לקבל תוספת קדושת שבת היא באמרו "בואי כלה שבת מלכתא"..... 431
- קמה.** יבאר באורך שהנוסחא העיקרית היא כמו שכתוב בסידור הרש"ש "ופרוש עלינו ועל ירושלים עירך סוכת רחמים ושלום", ויש סוד בתיבת "רחמים" < יש להקפיד לומר סמוך לחתימה "ועל ירושלים עירך" < ידבר בנוסח החתימה שצריך לומר "הפורש סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים, אמן" < צריך לכתוב בסידור תיבת "ופרוש" בשי"ן שמאלית ולא בסמ"ך..... 432
- קמו.** הכוונה לקבל תוספת הרוח דבחינת הלילה – בין היחיד ובין החזן – הוא בעת אמרו "ברכו" < יש להכין עצמו לעמוד כבר בתחילת הקדיש < מי שלא שמע "ברכו" או מתפלל ביחיד, יאמר ברייתא דרבי עקיבה ויכוין בה לקבל תוספת הרוח < בקריאת הברייתא יש להזכיר שם השם במפורש ולא יאמר "השם", דאל"כ מה הועילו חכמים בתקנתם..... 441

- 442 **קמח.** סוד ההסתכלות בנרות שבת
- קמט.** הטעם שבאמרו "אתקינו סעודתא" לא יסיים "ועתיקא קדישא וזעיר אנפין
442 אתיין לסעדא בהדיה"
- 443 **קנ.** ציור אופן הנחת י"ב לחמים בשבת
- קנא.** אם אין לו י"ב לחמים יניח ארבעה לחמים > דבר זה לא נזכר בדברי רבנו
444 האריז"ל אלא בזוהר הקדוש
- קנב.** לאחר שמריח הבשמים יאמר "זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו" ואח"כ יאמר
444 "ריח ניחוח אשה לה", ויש סוד באמירות אלו
- 444 **קנג.** גם אם אין לו בשמים, יעשה הקפה שניה לשלחן
- קנד.** אע"פ שרבנו האר"י ז"ל תיקן לומר הפזמון "אזמר בשבחין" בתוך הסעודה,
המנהג פשוט לאמרו לפני הסעודה, ורק אם יש לו צורך למהר יאמר אותו
בתוך הסעודה > אם אינו מסדר את השלחן כסדר האמור בפזמון "אזמר
בשבחין" לא יאמר "אסדר לדרומא" וכו' אלא "אסדרו" בלשון רבים, ויכוין
445 על כללות ישראל שעושין כן > הנוסח בכת"ק של מהרח"ז "אשוי"
- קנה.** שצריך לזוהר בכל סדר ההכנות לקידוש, כי בסדר זה יש כוונות עמוקות
ורזין עלאין, לכן אל תחסר דבר > כמה אזהרות במזיגת המים ואחזית הכוס
445 בקידוש
- 446 **קנו.** קודם כל קידוש יש לומר "מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר"
- קנז.** יזהר בעת שבוצע הכזית שלו ושל אשתו שלא יניח ככר אחד מידו
- 447 **קנח.** עוד ידיעות חשובות בענין קריאת המשניות בסעודות שבת
- קנט.** במוסף של שבת יש לומר הנוסח של "תכנת שבת" הנתקן על סדר א"ב, ולא
449 יאמר הנוסח "למשה צוית"
- קס.** בעת מנחה של שבת קודם פסוק "ואני תפילתי" יתעטף בטלית, אבל יזהר
449 שלא לכסות המצח והפנים בעת ההיא
- קסא.** כמה אזהרות לסעודה שלישית > גם בסעודה שלישית יזהר להניח מפה תחת
450 החלות ומפה מעליהם
- קסב.** כמה אזהרות בעת ההבדלה, בפרט השומעים לצאת ידי חובה צריך שלא
450 יסיחו דעתם מההבדלה
- קסג.** ע"פ הסוד נכון לברך בהבדלה על נר של שעוה ועל אבוקה דוקא
- 451 **קסה.** יש לזוהר בהבדלה שלא להוסיף מים בכוס, לא לפני שמזג היין ולא לאחר
451 שמזג היין

קסו. יבאר באורך שיש לזוהר לברך בהבדלה רק על הדסים משולשים המוכנים לו מערב שבת, ולא יברך על הדסים שוטים, כי בזה ח"ו הוא מתקלל > טוב ונכון שיהיו לו שלשה בדי הדס הקשורים יחד > יבאר את דברי רבנו המהרח"ו ז"ל ב"שער הכוונות" בענין ההדסים המשולשים > אם אין לו הדסים משולשים, עדיף לקחת מיני בשמים אחרים מאשר לברך על הדס שוטה > כל הדברים הללו שייכים גם בבשמים שמכין בערב שבת לעשות בהם הקפות לשולחן. 451

קסז. כשמריח הבשמים ישאב לחוטמו שלש המשכות, כנגד נפש רוח ונשמה > גם בעת ההבדלה יכין בלבו ארבע אותיות "ריח ניחוח אשה לה" 457

נספח בענין נוסח חתימה ברכת "המינים" שצריך לומר "שובר אויבים ומכניע מינים", כפי שכתב רבנו בספרו בן יהודע (ברכות כח ע"ב) 462

נספח בענין נוסח ברכת "אתה חונן" שצריך לומר "וחננו מאיתך חכמה בינה ודעת", תיבת "וחננו" בכל התפילות בוי"ו, ומבאר שאין וי"ו זו וי"ו החיבור אלא כפ"א ישמעאלי שפירושה כמו "וכן" 466

מבוא

וביאור שיטתו של רבנו בנוסחאות התפילה

ישמחו החכמים ויגילו הנבונים, בהגלות נגלות אור יקרות, הספר החשוב והיקר "תיקון תפילה", למורר עטרת ראשנו, ראש גולת בבל, הבקי בכל הפרד"ס, שר בית הזוהר, טבור אגן הסהר, רשכבה"ג ח"ר יוסף חיים זיע"א.

ספר זה כשמו כן הוא קובץ של ברכה במנהגים טובים ויקרים, וגם לרבות נוסחאות אמתיים, וסדרים נכונים בדברים העומדים ברומו של עולם, זוהי תפילה העולה למעלה (רש"י ברכות ו ע"ב), דברים הנחמדים מזהב ומפז רב, ומתוקים מדבש ונופת צופים, אשר רובו מלוקט ומקובץ מספר הכוונות של רבנו האר"י ז"ל, ומסידור רבנו הרש"ש ז"ל, ומשאר ספרי האחרונים ז"ל.

ספר זה הודפס לראשונה בחיי המחבר זיע"א בבבל בשנת "כה תברכו את בני ישראל" לפ"ק ותר"ל, בעילום שם המחבר מענוותנותיה דמר, וכאשר עשה כן בעוד כמה ספרים, כגון: סדר היום — תר"ל. רפואת הנפש — תר"ל, ממלכת כהנים — תרל"ג, אור זרוע — תרל"ד, הלולא רבא — תרל"ז, אמונת עתיך — תשכ"ג, ועוד כמה ספרים, וכל זה עשה כדי לצאת מדי ספק אם צריך המחבר להזכיר שמו בספר או לא. ועיין בספר "שם הגדולים" למרן החיד"א מערכת ספרים ספר "הזכרונות", מה שהאריך בזה.

דבר מעניין מוצאים אנחנו במה שהתרחש כששנים לאחר שיצא ספר זה לאור עולם, כפי שהובא בספר "רבנו יוסף חיים מבגדאד" לר' אברהם בן יעקב ז"ל (עמוד כח; ומשם בספר "תהלות יוסף" מדף סח), אודות יעקב אוברמאיר שבא לבגדאד בשנת תרל"ז כדי ללמד את השפה הצרפתית בבית הנסיך הפרסי עבאס מירזא, שהיה גולה בעיר זאת, ובבית הספר של חברת 'כל ישראל חברים', ותיכף עם בואו ניסה להתערב בענייני הקהילה, ורצה להכניס כמה הקלות בענייני הדת בבגדאד ונתקל בהתנגדותו התקיפה של רבנו, כתוצאה מזה מרוב חוצפתו ועזות מצחו שלח להדפיס בעלי עיתון "המגיד" שיצא אז לאור בירושלים, רשימה של השגות מדומות ותלונות בלתי מוצדקות על כתבי ומנהגי רבנו בליווי בטויים קשים, לשונות של לעג וזלזול כלפי הדרת גאונו והוד קדושתו של רבנו זיע"א.

וכאשר הגיעו גליונות אלו לידי חו"ר בגדאד, ובראשם מורם ורבים כמוהר"ר עבדאללה סומך זלה"ה, הלכו לקראת נשק והחרימו בגזרת נח"ש [=נדוי חרם שמתא] את הבליעל הנזכר, והוכרו כתב החרם בכל בתי הכנסת ופורסם בשווקים וברחובות העיר. גם כתבו תשובה חריפה לעורך "המגיד" למחות על רשלנותו. על איגרת זו חתמו עשרים ושבעה מגדולי רבני בגדאד, ובתוך המכתב כתבו בזה"ל: עוד כתב הכסיל הזה: "פעם

ישלח בחבוריו חצי בקורותיו בגדולי ישראל וקדושו, משנה תפילותינו הסדורות לנו מימי קדם, בורא חדשות ועושה מלחמות בתוך מנהגי ישראל". הנה על זאת נשיב: תאלמנה דברי שקר וכו', איך מלאו לבו לדבר שקרים כאלה, הנה לא נמצא בשום חבור מחבורי הרב הנו' הי"ו שמן מדברים האלה, אך נראה כי הכסיל ההוא כוונתו על ספר "תיקון תפילה" שמזכירו אח"כ, שמצא הגהות בפיוטים של הר"ש גבירול ז"ל והר"י הלוי ז"ל ובוודים של הר"ן ז"ל. תחילת הכל אנחנו אומרים: מי הגיד להכסיל הזה שהרב הנו' הי"ו הוא עצמו המחבר ספר "תיקון תפילה", כי הלא בספר הנו' לא נזכר שם המחבר, ולא נודע מי המחבר. ואם כי ראה או שמע שהספר הנו' נדפס פה ברצון הרב הנו' הי"ו וברשותו, הנה זה יורה שהסכים בו, אבל מי יאמר שהוא חברו. ועוד אפילו אם נאמר שהוא חברו, מה בכך, ברוך יהיה, הלא המחבר לא כתב בו שום דבר מדעתו, כי אם קבץ ואסף בו מנהגים ותקונים מהאר"י זלה"ה וגוריו ז"ל, ומה שכתב איזה הערות שנים ושלושה דברים בפיוטים של הרבנים הנו"ל, מה בכך, הנה... עכ"ל עיי"ש.

אם כן איפוא יוצא שעוד בזמן רבנו ספר זה היה מיוחס — אולם בספק — לרבנו זיע"א, ובכל אופן לכל הדברות כאשר הדפיסו ספר זה בבגדאד הוא הודפס ברשותו וברצונו, ונעשה שר המסכים. ואמנם — הוסיף לי ידידי ר' יעקב ציון זמיר יצ"ו — דבריהם של חו"ר בגדאד נועדו אך ורק לסתום פה המקטרג, אולם נראה שגם הם ייחסו את חיבור ספר "תיקון תפילה" לרבנו, וכפי שמובא במחזור לראש השנה "חיים טובים" שערך והדפיס בבגדאד בשנת תרנ"ב ח"ר שלמה בכור חוצין, אשר בח"ב שבו הביא את הבקשה שאומרים קודם הוצאת ספר תורה, וכתב (בדף נו ע"א): "כתב בספר תיקון תפילה המיוחס להרב הגאון רי"ח טוב הי"ו". ובא חבירו — הגאון רבי עזרא דנגור — במחזור ליום הכיפורים "כיפור תמים" שערך והדפיס בבגדאד בשנת תרס"ז, אשר הביא שם הקדמת מלין קודם אמירת "כתר מלכות" לרשב"ג בבוקרו של יום קדוש זה, וכתב (דף ע ע"ב): "ולכן טוב שלא לאומרו. ועיין תיקון תפילה להרה"ג רי"ח טוב הי"ו, מה שכתב על זה, עיין שם".

ועתה סמוך להדפסה ממש יצא לאור ספר נפלא על תולדותיו של רבנו (הוצאת "שלום לעם" תשע"ב), ולאחר שהביאו חלק מהדברים הנזכרים כאן, ציינו (בעמוד 403) דבר נפלא בענין חיבור זה, ממה שנכתב בכתב העת "הדובר" ("יא תשרי תרל"א — תוך שנה להדפסת הספר) בזה הלשון: ישראל קדושים אשר בעירנו זאת בפרט, מידי שנה בשנה בשבת תשובה נקבצים ובאים נשים ואנשים בדוחק המקום, ואגרא דכלה דוחקא, לשמוע הדרשה מפי הדרשן המפורסם הוא מעלת הרב המובהק ח"ר יוסף חיים ח"ר אליהו ח"ר משה חיים הי"ו, אשר שפתותיו נוטפות מור בכל דרשותיו היוצאים מן הלב ונכנסים ללב. ובפרט בשנה זו אשר חידש לנו על-פי הדין ועל-פי סופרים ועל-פי ספרים בנוסח התפילות כל השנה בכלל, ואשר ייחד לה ספר לשמה בחיבור כרך קטן בשם "תיקון תפילה". ולפי דרך דרשותיו הודיע בכללות דבריו כי הוא לא בא להוסיף ולחדש על דברי הראשונים חלילה,

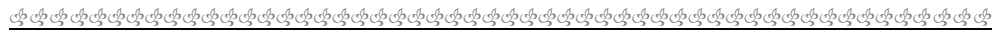

כי אם לפרש דברי הראשונים וכונתם אשר נדפסו בטעות. ולפי דרכו הודיע כונת דברי רז"ל אשר הכהנים עולין לדוכן על האיציטבא אשר על שמה נקראת דוכן, ובשבת זו גם בעירנו בכל בתי הכנסיות עלו לדוכן על האיציטבא, ודברי אמת ניכרים. עכ"ל.

ודבר זה היה מפורסם שחיברו רבנו, וכמו שהעיד נכד רבנו ח"ר דוד חיים זצ"ל במכתב ששלח למשפחת ששון הנודעת בשנת תרפ"ז רשימת כל הספרים שחיבר רבנו בעילום שמו (נדפס בקובץ התורני "מקבצאל" גליון לו עמ' תקד), וכך הוא כותב: "תיקון תפילה. קיצור ליקוטי דינים על התפילה, נדפס פה בגדאד בדפוס משה ישועה פתייא שנת (תרכ"ח) [תר"ל]". ואכן מההוצאה השניה — שנת תשכ"ו — כבר החלו לכתוב עליו שהוא "למרנא ורבנא... הגאון המחבר ריש גלותא דבבל... כמוהר"ר רבי יוסף חיים זלה"ה" ונמשכו אחריו בשאר ההוצאות, ודבר זה נעשה ללא עוררין, שכל היודע ומכיר בסגנון כתיבתו של רבנו בכל ספריו, רואה בעליל שמחבר הספר הוא רבנו, ולא לחינם יחסו לו לרבנו עוד בזמנו את חיבור הספר הזה, כי לא ראו ולא מצאו הלכה אחת או פירוש אחד בספר שהינו סותר למה שכתב רבנו בשאר ספריו הידועים, ואם כן ללא כל צל של ספק יש לומר שמחבר ספר זה הינו הגר"ח זיע"א בעצמו. ואמרת כי בס"ד דאולי אפשר לרמוז שם רבנו בשם הספר כך: תיקון תפילה עולה מספר הצעיר יוסף חיים יצ"ו בן חכם רבי אליהו עם הכולל וכולל דכולל (1091).

ספר זה אף שהוא המקור לשינויים שנעשו במשך הדורות בסידורי הספרדים ועדות המזרח, הן בבגדאד, הן בבומבי שבהודו, הן בפרס והן בירושלים תובב"א, לא הוזכר בספרות התורנית כמו שאר ספרי רבנו זיע"א, כי אם מעט מזעיר, והסיבה לכך: חדא מפני שלא היה נפוץ וידוע לכל. ועוד לאחר ששמונה שערים של רבנו האר"י ז"ל החלו לפוץ על פני תבל העדיפו להתפלל בדבריו — שהם המקור — מאשר להתייחס להעתקה. אולם מצינו שעוד בזמנו של רבנו נשאל בשו"ת רב פעלים (ח"ב חאו"ח סימן לח) אודות מה שנכתב בספר תיקון תפילה (דף לב ע"א דפו"י. ובדפוס דין עמוד 370) שבנוסח עשה למען אברהם יצחק ויעקב וכו', צריך לומר יוסף דוד ושלמה, ורצה לדעת השואל למה אין מזכירים כאן את פנחס גם כן, כאשר מזכירים אותו בכל הסליחות עם הצדיקים, הן ב"רחמנא" הן ב"עשה למען אברהם אזרח תמימך". ועיין שם מה שהשיבו רבנו שמקור הדברים הוא על פי סידור רבנו הרש"ש זיע"א. עיי"ש. ותשובה זו נזכרה בסביבות שנת תרמ"ז על ידי רביה דרבנו ח"ר עבדאללה סומך זלה"ה, והובאה בשו"ת זבחי צדק החדשות (סימן קנה). עיי"ש שהאריך יותר.

הרי זו עדות שהדברים אשר נכתבו בספר תיקון תפילה נתקבלו ברוב עוז ותעצומות אצל המון העם, ואף שינו בסדרי הסליחות והתפילה כנ"ל, ואף רבנו בעצמו כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ג חאו"ח סימן מא) בזה"ל: ולכן גם פה עירנו דנהגו בהושענא רבא לומר פנחס אחר יוסף לא שניתי מנהג שלהם, ונשאר במנהג זה, אע"ג כי שניתי מנהגם בסליחות ברחמנא ובעשה למען, שהיו נוהגים לומר פינחס אחר דוד וכו'. עכ"ל,

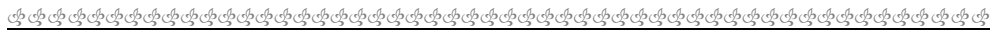

ועיי"ש. ותשובה זו נזכרה בסביבות שנת תרמ"ז על ידי רביה דרבנו ח"ר עבדאללה סומך זלה"ה, והובאה בשו"ת זבחי צדק החדשות (סימן קנד). עיי"ש. והן הן הדברים אשר כתב רבנו כאן בספר תיקון תפילה (דלעיל) עיי"ש. ויתכן מאוד שמכאן ההוראה מוצאת לשנות כנזכר בדברי רבנו.

ספר זה עד היום יצא לאור בכמה מהדורות לאחר ההוצאה הראשונה, ברם רבו כמו רבו בו הטעויות, ובשנת תשמ"ט יצאה לאור מהדורה מתוקנת עם הארות אשר ערכתי בס"ד, ועתה לפי בקשת ר' ישועה בן דוד סאלם יצ"ו לערכם ולהוציאם מחדש עם טעמים ומעמידים בלשונות התפילה, ולסמן השוא נע והקמץ חטוף והדגש החזק והפרדת הדבקים (כמעשי בסידור "עוד יוסף חי"), שנסתי מתני ובעת שובי נחמתי ומצאתי בס"ד עוד כמה וכמה הגהות אשר לא שזפתם עיני במהדורה הקודמת. כמו כן הנחתי את ציון העמודים של הדפוס הראשון בתוך הספר בסוגריים קטנות ובכתב רש"י. כמו כן השתדלנו לנקד את כל הספר בניקוד נכון ויציב ע"פ מנהגנו, וכמו כן השתדלנו לפתוח את כל הראשי תיבות שבספר, והכל בזהירות יתרה, כמו שהארכתי בזה בהקדמותי לשאר הספרים שיצאו¹.

לאחר שזיכני האל להוציא ספר זה בכמה מהדורות שאזלו ותמו מן השוק, עלה על לבי להוציא מהדורה חדשה בצירוף ביאור מקיף על כל הנוסחאות שכתב רבנו להגיה בסידורים הן ע"פ דברי רבנו האר"י ז"ל והרש"ש ז"ל והן ע"פ דברי האחרונים (ברם ידעני שלא סיימתי מלאכה גדולה זו מפני לחץ המו"ל, ועוד חזון למועד איה"ב), האמנם דברי רבנו זיע"א אינם צריכים חיזוק כי דבריו נתקבלו ללא עוררין בקרב כל ישראל, בבג"דאד בבומבי בפרס ובכורדיסטאן ובבוכרה ובשאר ארצות המזרח, בכל זאת לצערי בדורנו זה עלו קמו כמה חכמים והחליטו לסתור חלק מבניינו, זה בא על-פי המקרא וזה בא על-פי הדקדוק וזה בא על-פי הקבלה וזה בא על-פי נוסחת הגאונים והראשונים, כל אחד בא בקרדומו

1) ראיתי להעיר כאן הערה קטנה, בענין כתיבת מספרים באותיות, כמו רמ"ח שס"ה רפ"ח וכדומה, ואין כוונתי כאן לנדון אם צריך לומר רמ"ח בראשי תיבות או לומר המספר בשלמותו כמו שכתוב בתנ"ך, דהנה מסברא ודאי עדיף לומר כמו שכתוב בתנ"ך דאיך אפשר להתפלל לקב"ה בראשי תיבות, הרי זה כחוכא והטלולא, והנה כמעט בשני הספרים הר"ת נפתחו — אין בידינו לודא אם הפתיחה נעשתה ע"י המחבר או ע"י המדפיסים — וכמו שהודפס בדפוס דידן, כגון שס"ה נכתב "מאתים וחמש וששים" (מאות אחדים ועשרות). והנה בתנ"ך מצאתי שני אופנים: א. "שבע ועשרים ומאה מדינה" (אסתר א, א) ועוד רבים כאלה. ב. "שבע מאות וחמשה ושבעים" (שמות לח, כה), "שש מאות חמש ושבעים" (במדבר לא, לו), וא"כ הרי האופן המודפס כאן הוא זהה לאופן השני שנמצא בתנ"ך. ובתשובה לשאלתי בקשר לסידור "עוד יוסף חי" בנדון דידן השיב לי חכם אחד (ח אייר תשנ"ד) בזה הלשון: רמ"ח ושס"ה ורפ"ח — מאתים וארבעים ושמונה, שלש מאות וששים וחמשה, כך מקובל היום מלמעלה למטה. ונכון לשים וי"ו החיבור בכלום למנוע טעות. עכ"ל. ובאמת בנוסח הקרבנות אנוחנו אומרים: "תנו רבנן... שלש מאות וששים ושמונה היו בה, שלש מאות וששים וחמשה" וכו'. וכן עשיתי במהד"ב של הסידור הנ"ל, ברם כאן כיון שבדפוס ראשון נכתב כמו בתנ"ך באופן השני, לא שניתי ואדרבה גם במקום שלא נפתחו הראשי תיבות (ממש מעטים) פתחנו בדרך זו.

ובמקלו אשר יגיד לו כי דברי רבנו "אין להם שחר" או נפלה בהם טעות סופר או נעלם ממנו דברי רבנו האר"י ז"ל וכו' וכו' (עיין בספר עמוד 184), וזאת משום שלמדו את דברי רבנו מקופיא, כאילו שכותב את דבריו כאותם פוסקים אחרונים הקלים שבדמאי. אבל אנכי הקטן לא כן עמדי, עיינתי ודקדקתי בדברי רבנו כשבועה נקיים, חקרתי ודרשתי בסידורים ובספרים, בספרי הפוסקים והחוקרים והמדקדקים, מן הקדמונים ועד האחרונים, לעשרות ולמאות בעיון אמיתי (רוב הדברים נכתבו בימי חורפי בדרך של רישום מקורות, ועתה נערכו בתוספת נופך), וראיתי שכל דברי רבנו נאמרו בעיון עמוק ובדקדוק עצום, כל מלה בסלע, כולם נחמדים מזהב ומפז רב יקרים, קולעים אל השערה ולא יחטיאו, על כן נערתי חצני לערוך דברי לכל אותם הדורשים את האמת, דבר דבור על אפניו, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים². השתדלתי להביא את כל דברי החכמים שראיתי, הן כל אותם נוחי עדן והן אותם שחיים עדנה, לא העלמתי עין משום אחד גם אם נוגד את דעתי הקטנה, ואת כולם תארתי בתואר אחד 'הג"ר' — "הגאון רבי"³, קטן וגדול שם הוא, בפרט

2) האמת אומר שרוב הדברים שנכתבו כאן בספר זה נכתבו לאחר עמל ויגיעה עצומה, לא שעה ולא שעתיים, לא יום ולא יומיים, ישנם מאמרים שישבתי עליהם כמה שבועות וערכתי ושיניתי כמה פעמים עד שיצא דבר מתוקן תחת ידי בסייעתא דשמיא, ובטוחני שהכל מחסדו יתברך עלי שהרי זה מעבר לכוחותי, הן ברוח והן בגשם, וכמו שכתב הרשב"א (שבת צט ע"א) הביאו ידידי הג"ר שאול יצחקי בספרו שאלת יצחק (בהקדמה): הוזהרו בפירוש זה, שבטורח גדול נתגלה לנו. עכ"ל. וכמה מר לי מר על אותם שקוראים המאמר "מלמעלה" ותכף מעירים ומשיגים ודוחים (כמו אותם אלו שהשיגו עלי בכל מיני ירחונים למיניהם, במה שכתבתי במבוא לספר הנדפס מקרוב "מקבציאל", ולא השבתי על דבריהם, כי ממש נתקיים בהם "וכסיל בחושך הולך"... עינים להם ולא ראו מה שכתבתי במבוא! כי שם כבר השבתי במפורש על כל מה ש"הוכיחו", כביכול, וכל דבריהם בהשערות השכל ללא כל בסיס), ואפילו בספר זה הנוכחי ראיתי זאת, שהבאתי לכמה אברכים ובחורים יקרים לקרוא גליונות הספר, כדי להעיר לי אם יש מה לתקן, ולא עברו כמה דקות והנה כבר דוחים ומקשים, ואף אחד מהם הספיק לכתוב לי מכתב עם הערות. שמעתי וקראתי את ההערות, וראיתי שכאילו לא קראו כלום זה מדהים לראות שכבר עמדתי על כל ההערותיהם במאמר! ולפלא בעיני איך לא ראו זאת! זאת תורת ה"מלמעלה". על כן בקשתי שטוחה לפני הקורא הנעים: אל תמהר להעיר עד שתקרא את כל המאמר מתחילתו ועד סופו, אל תתיאש מהאריכות, אמנם לא חסכתי במלים, אבל כל מלה נכתב במחשבה תחילה. אל תקרא רק מה שמעניין אותך ומה שאתה רוצה לראות, תשים לב לכל המהלך. ואם בכל זאת יש לך מה להעיר ולא לקנטר, אשמח לראות את דבריך, ולא אבוש מלומר טעיתי.

3) למעט תואר אחד של "מופת הדור והדרו" שנשתמשתי בו כלפי גאון הדור חכם עובדיה יוסף זצוק"ל, אשר באמת היה לנו לאות ולמופת ולדוגמה אישית לעמל התורה ולשקידה, זכה להחזיר עטרה ליושנה והרים את קרן התורה מעלה מעלה, ואין ספק שה' יתברך שתל אותו בדור יתום זה כדי להחזיר תועים לדרך הטובה, ולולא הוא יהדות ספרד היתה נמחקת לגמרי, רח"ל. וסמכתי על הגאון רבי יוסף זכריה שטרן בעל שו"ת זכר יהוסף שהשמיט מספרו כל תוארי הכבוד, אפילו מהגאונים המובהקים, והאריך בזה בחלק אורח חיים (סוף סימן ע), ובפתח דבר לספרו התנצל בזה שלא לדון אותו לכף חובה בהפקד התוארים הנהגים, אשר כמו שנפרצו מאוד בימינו כן ירד מחירם הרבה בעיני המבינים בעם, ואלה הראויים לזה הדומיה היא תהילתם. עיין שם. וכבר כתב מרן החיד"א בספרו חיים שאל (ח"א סימן עא אות ו) שבכל דור ודור מתמעטת החכמה ומתרבים התוארים. ע"ש. ועיין לג"ר משה נחום ירושלמיסקי בשו"ת באר משה (מאמר זכרון טוב סימן ב) מה שהאריך בפתגם דנא, עיין שם.

לאחרונים לא ידעתי איך אכנה, אם "מרן" סתם או אם "מרן ראש הישיבה", אם "הגאון הגדול" או אם "הגאון האמיתי", לצערי לא חונכתי לדברים כאלו וחששתי שאהיה ללעג וקלס בעיני הקוראים הבקאים בזה. אבל חונכתי להזכיר כל ספר וכל מחבר שהאיר את עיני, הן מי שלקחתי ממנו טעם או סברה ישרה, והן מי שלקחתי ממנו מקור שלא ידעתי⁴, וגם חונכתי להזכיר כל חכם ומחבר ספר בשמו הגדול⁵. וכיון שהדברים ב"נשמת חיים" נכתבו בארוכה ובכך הספר "תיקון תפילה" נעשה קשה לקריאה שוטפת, ראינו לנכון להדפיס תחילה את כל הספר "תיקון תפילה" (עם הציונים ל"נשמת חיים").

4) ואף אם יגעת ומצאתי זאת בעצמי ואח"כ ראיתי שפלוני הקדימני, לא אבוש מלומר שזכיתי לכיון לדעתו, לא מתוך ענוה אלא מתוך שאני יודע מה זה למצוא מקור או פתרון ראשי תיבות קשה, קורה לפעמים שצריך לישב ולעיין בעשרות ספרים כמה ימים ולילות עד שאתה זוכה לגלות תעלומה, ובא הקטן שאחריך ו"גונב" לתוך כיסו כלאחר יד, ולא זכר את יוסף. והיה מי שכתב זאת עלי שאני בעצמי "גונב" ונעלמו ממנו דברי ה"חפץ חיים" (בכלל ב וכלל ד), שיש בכגון זה כמה וכמה איסורים מדאורייתא, לך נא וראה. ומתפלא אני על עורך הקובץ הי"ו שהכניס דברים אלו שהם בגדר הוצאת שם רע ולשון הרע, ואין על זה מחילה עולמית, אבל סהדי במרומים שלא חידוש אחד מהם לקחתי ולא הרעותי את אחד מהם, והחושד בכשרים וכו' (ולא מחמת שלמד "דעת ותבונה" בקטנותו). הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו, את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי, ואת מי עשיתי את מי רציתי, ומיד מי לקחתי כופר ואעלים עיני בו ואשיב לכם! אדרבה, דברים רבים עשיתי ולא החזקתי טובה לעצמי (ורק אזכיר אחד מהם, שמאוד חורה לי, הנה "חק לישראל" הוצאת מלכות, המפואר והמדוייק, עברו עליו שני חכמים במשך י"א שנים! וקיבלו כסף רב על עבודתם, כפי המצויין בגליונות הספר, וקודם ההדפסה בקשני המו"ל הי"ו לראותו ולחוות דעתי, וראיתי שכולו מלא טעויות, בחסרות ויתרות, ובהשמטת תיבות ושורות, ואין חומש דומה לחבירו בניקוד, והמו"ל התחנן לפני שאעבור שוב על הספרים כי הוא לא מוכן להוציאם כך, ולבסוף — לאחר שהפציר בי מאוד — בעל-כרחי הגהתי את כל "חק לישראל" ותידד שינתי מעיני עד שסיימתי לתקן עד היכן שידי מגהי, ולא החזקתי טובה לעצמי... ותחת אשר אותו חכם יודה לי על שהצלתי אותו שלא יצא דבר מתוקן מתחת ידו, כתב נגדי — נגד מה שכתבתי בשם חז"ל — באותו הקובץ דברי הבל ורעות רוח, עד שהוצרך הוא בעצמו לחזור בו מהשגתו...). למעט אם גיליתי אזני הקורא בתחילה שכל המאמר הזה נכתב בעזרתו של חכם פלוני, או אם כתבתי בתחילה שכל הדברים האמורים כאן אינם משלי אלא משל אחרים, וכיוצא ב, האם באופן כזה אני צריך לכתוב בכל מקום ומקום "דבר זה שמעתי מפלוני" "דבר זה ראיתי בספר אלמוני"? והרי אמרו שתלמיד השומע דבר מפי רבו, לא צריך להזכיר שמו (כדאיתא ביבמות צו ע"ב, וט"ז וש"ך ביורה דעה סימן רמב סעיף כד). וכי כל מי שמדפיס סליחות עם התיקונים שעשה רבנו בספר זה, האם הוא כותב בגליון שזו הגהתו של רבנו? האם כל מי שמדפיס סידור תפילה ע"פ הגהתו של האבודרהם או קדמון אחר, הוא כותב בגליון שזו הגהתו של פלוני? זאת עושים בספר נפרד. ומה גם, ישנה מחשבה דמיונית: "רק אני ואפסי עוד! אין עוד מישהו בעולם שיכול לחדש או להגיה כמוני!", "מי אתה שתחדש או תיישב מעצמך? אין זאת אלא שיגנבת ממני"...

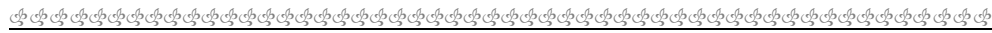
5) כי לצערי היום רבים הם שאין מזכירים שמות של חכמים — רק בשם "חכם אחד" או בלשון זלזול "איזה חכם" — אלא אם כן מי שמקורב לו לו במעט, תלמידו או קרובו או תומכו או שצריך ממנו איזו טובה וכיוצא. ה' הטוב יכפר בעד. למעט אם באתי להעיר על טעות שנמצא אצל איזה חכם, והטעות לפי דעתי היא כל כך פשוטה ומגוחכת, לא הזכרתי את שמו הטוב אלא רק אכנהו "חכם אחד", כדי שלא יהיה ללעג וקלס. וכמו כן, ישנו חכם אחד בדורנו שליט"א, שביקשני דרך הג"ר דוד יוסף שליט"א שאינו חפץ שאזכיר את שמו בדברי, ואף אחיו שלח לי מכתב בקשה על זה, וכיון שרצונו של אדם זהו כבודו, לכן אכנה אותו "חכם אחד", לא חס ושלוס מתוך זלזול.

ובאמת מקום יש בראש לשאל: אותם גדולי עולם הענקים אשר עמדו נגד שינויים שרצה מאן דהו לעשות בנוסחאות התפילה היפך ממה ששגור בפי העם, וכמו שרואים בכמה תשובות שנכתבו על ידי רבנו בשו"ת רב פעלים (ח"ב סימן כה, וח"ג סוף סימן ג) עיי"ש, והנה כאן בספר "תיקון תפילה" מורים לנו לשנות מהנוסח השגור בפי העם, וכפי שמודפס בסידורים דאז, וכמו שכותב רבנו בהקדמתו בזה"ל: והנה כי כן העצה היעוצה על כל איש ישראל, שירשום על הגליון בסידור תפילה שלו, כל ההנהגות והתיקונים הנמצאים פה, כדי שתהיה לו למזכרת תמיד. עכ"ל. זאת אומרת שכל הנוסחאות הנמצאות בספר — על פי האריז"ל והרש"ש זיע"א — אינם בנוסח הסידורים דאז. אם כן מה ראו על ככה ומה הגיע עליהם לשנות מהשגור בפי העם.

ונ"ל בס"ד וכפי ששמעתי גם כן מפי הג"ר יעקב חיים סופר שליט"א, דהאר"י ז"ל והרש"ש זיע"א שאני! משפט קצר זה טומן בחובו ים של דברים, ועד כדי ספר שלם, ולא אוכל במסגרת זו להאריך, וכבר האריך והרחיב בזה מופת הדור והדרו בשו"ת יביע אומר (ח"ו סימן י) שנוסח הספרדים — שהוא על פי רבנו האריז"ל — הוא הנכון יותר, וכמו שכתב מרן החיד"א בספרו קשר גדול (סימן יב אות ט), וזה לשונו: מנהגי שרשי התפילות אין לשנות מן המנהג הקדום, כי י"ב שערין ברקיע כנגד י"ב שבטים, והתפילות של כל שבט אחד עולה דרך שער מיוחד, ותפילת נוסח הספרדים עולה בכל אחד מי"ב שערים. ⁶האר"י ז"ל. עכ"ל. ורבנו סיכם דברים אלו בסוף ספר זה, בזה הלשון: והנה בעתה בזמן הזה אשר נתפשטו מנהגי רבנו האריז"ל זיע"א בכל העולם, ורוב המנהגים אשר היו נוהגים בה קודם על פי הפשט, הנה בעתה נשתנו גם אצל המון העם, וכולם נהגו על

(6) ועיין עוד למרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן כח) מה שכתב בזה. האמת כי רבים ונכבדים חקרו ודרשו היכן הם דברי רבנו האריז"ל הללו, ואדרבא מלשון רבנו בשער הכוונות (דף נ ע"ד) דלקמן נראה להיפך, שכתב: אמר לי מורי (האר"י ז"ל), שיש ברקיע י"ב חלונות כנגד י"ב שבטים, וכל שבט ושבת עולה תפילתו דרך שער אחד המיוחד לו, והוא סוד י"ב שערים הנזכרים בסוף יחזקאל, והנה אין ספק כי אילו היו תפילות כל השבטים שוות לא היה צורך לי"ב חלונות ושערים, וכל שער יש לו דרך בפני עצמו, אלא ודאי מוכרח הוא שמכיון שתפילותיהם משונות לכן צריך שער מיוחד לכל שבט ושבת, שכפי שרש ומקור נשמות השבט הוא כן צריך להיות סדר תפילתו, ולכן ראוי לכל אחד ואחד להחזיק במנהג סדר תפילתו כמנהג אבותיו, לפי שאין יודע מי הוא משבט זה או אחר, וכיון שאבותיו החזיקו במנהג ההוא אם יבא עתה לבטלו אין תפילתו עולה למעלה אם לא בדרך הסדר ההוא. עכ"ל. וכן הוא בספר נגיד ומצוה (דף ח סע"ב). והובא בקיצור במג"א (ר"ס ס"ח). וכתב ע"ז הפמ"ג, ולכן אין לשנות נוסח האשכנזים לנוסח ספרד. ע"כ. ועיין בשו"ת "ישיביל עבדי" (ח"ח) מ"ש בזה. והאמת כי המקור לדבריו המה מסברא, דאם רבנו מהרח"ו הביא בשער הכוונות בשתיקה את נוסחת הספרדים שרבנו האריז"ל התפלל בה והגיהה ומסרה לרבנו מהרח"ו, בודאי שהיא התפילה העולה בכל השערים. וכזאת כתב היר"א בסידור הרש"ש הנקרא "נהר שלום" (ח"א עמוד 216), שהביא שם את דברי האריז"ל הנ"ל עם תוספת, וז"ל: כל אחד ואחד יחזיק כמנהג קהילתו ומנהג אבותיו, ולא ישנה, כי יש לכל מנהג שער אחד ברקיע ששם עולה תפילתו, מלבד מה שיתבאר בסייעתא דשמיא בסידור זה להדיא בהיפך, שבזה כל המנהגים בטלים, וינהג ככתוב כאן. עכ"ל. ועיין בלשונו הטהור של הרב מהר"י צמח בספרו "זר זהב" (נדפס מקרוב ונמצא בסימן א דף י) ובספר "משנת חסידים" (מסכת הבריאה דערבית פרק א אות ג), ואכמ"ל.

פי קבלת רבנו האר"י זיע"א, הא ודאי שגם מנהג זה צריך לעשותו על פי האר"י זיע"א, ובכל בתי כנסיות צריך לנהוג כן, שכן הוא האמת. עכ"ל.

ולפטור בלא כלום אי אפשר, על כן חושבני שראוי להעתיק כאן בקצרה ממה שכתוב אצלי בהקדמת חיבורי הגדול על הסידור, תחת הכותרת "חשיבות נוסח רבנו האר"י ז"ל"⁷, בזה הלשון [חלק מהדברים מועתקים ממאמר מקיף]: גדולי ישראל — רועי החסידות הראשונים וחכמי הספרדים בפרט המקובלים — העניקו חשיבות בלתי רגילה לנוסח האר"י, אבל לפני שנביא מדבריהם, כדאי לצטט מלשונו של גדול תלמידיו של האר"י הלא הוא רבי חיים ויטאל זצוק"ל בשער הכוונות (דף נ ע"ד): "ואמנם בעיקרי המנהגים עצמם שיש הפרשים רבים ושינויים רבים בענין נוסח התפילות בעצמם, חוץ מענין הפזמונים והפיוטים הנוספים בתוך התפילות, אלא בנוסח הברכות והתפילות עצמם יש שינויים רבים בין סדורי התפילות בין מנהג ספרד ובין מנהג קאטלוניא ובין מנהג אשכנז וכיוצא בזה, הנה בענין הזה אמר לי מורי ז"ל, שיש ברקיע י"ב חלונות כנגד י"ב שבטים, וכל שבט ושבט עולה תפילתו דרך שער אחד מיוחד לו, והם סוד י"ב שערים הנזכרים בסוף יחזקאל. והנה, אין ספק כי אם תפילות כל השבטים היו שוות לא היה צורך לי"ב חלונות ושערים, וכל שער יש לו דרך בפני עצמו, אלא ודאי מוכרח הוא שכיון שתפילותיהם משונות לכן צריכים שערים מיוחדים לכל שבט ושבט, כי כפי שורש ומקור נשמות השבט ההוא כך צריך להיות סדר תפילתו. ולכן ראוי לכל אחד ואחד להחזיק כמנהג סדר תפילתו כמנהג אבותיו, לפי שאין אתנו יודע מי הוא משבט זה ומי הוא משבט זה. וכיון שאבותיו החזיקו במנהג ההוא, אולי הוא מן השבט ההוא הראוי לו אותו המנהג, ועתה בא לבטלו ואין תפילתו עולה למעלה אם לא בדרך הסדר ההוא". עכ"ל.

על יסוד דברים אלו, הוסיף המגיד ממעזריטש בספר מגיד דבריו ליעקב (ליקוטי אמרים מהדורת קה"ת, אות קל"ג) חידוש מופלא ויסודי: "... והנה, ענין התפילה היא כדי שיוכל

(7) במסגרת זו איני מתייחס לשינויים והוספות שכתב רבנו בעצמו, כי כולם על הפיוטים, וכבר כתב רבנו בספרו "ידי חיים" (חלק שו"ת רב פעלים סימן ט) שכל שהנוסח אינו מיוסד מן הקדמונים אלא הוא מיוסד אחר הקדמונים ותקנו לאמרו רק בחזרה ולא בלחש — ניתן רשות להוסיף על המלות ואין בזה קפידא כל כך. עיין שם. ועתה שמתני אל לבי שכן כתבו גם חכמי ורבני בגדאד במחאתם נגד אובמאיר כנוכר לעיל בראש אמיר, בזה הלשון: ומה שכתב [רבנו בספרו זה "תיקון תפילה"] איזה הערות שנים ושלשה דברים בפיוטים של הרבנים הנזכרים לעיל, מה בכך, הנה יש לשאול אם הפיוטים של הר"ש והר"י הלוי והר"ן ז"ל הם תפילות שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה או חכמי המשנה והתלמוד כדי שאסור להגיה ולשנות בהם כלום, הלא ודאי כל אדם יש לו רשות לחוות דעתו במה שיוכל להשיג בכל דבר הבא אחר חתימת התלמוד, והבוחר יבחר... אם כן השתא אם אחד עשה בדברי הפיוטים והיודיים הנזכרים לעיל איזה השגה ותיקן בהם איזה תיקון קטן, היתכן לומר שאיסורא קעביד, אתמהא? עוד לך נא ראה להרב הגדול מהר"ח פאלאג'י ז"ל בספר "מועד לכל חי" שעשה כמה הגהות ושינויים בפיוטים של הר"ש והר"י הלוי וביודיו של רבינו נסים וכיוצא, וכן יש בכמה ספרים קודם ממנו שהגיהו ותקנו כמה דברים בפיוטים הנזכרים וכיוצא, כל אחד כתב כפי מה שהשיגה ידו, גם עליהם יקרא תגר שהם משנים תפילות הסידורים מקדם! עכ"ל, עיין שם.

כל-אחד לעלות בשער שלו, כי התפילה הוא סולם מוצב ארצה וראשה מגיע השמימה, ויש לכל שער צירופים מיוחדים, לכן יש נוסחאות שונות. והנה, השער הי"ג הוא למי שאינו מכיר את שבטו ואינו יודע באיזה שער יבוא חצר המלך, לזה מכוון השער הי"ג והוא כנגד תיקון הי"ג שהוא "ונקה", שהוא מקבל מכל הי"ב תיקונים, ודי למבין. והנה האלקי האר"י ז"ל, בהיות נהירין ליה שבילין דרקיעא, לימד דעת את העם למי שאינו מכיר את שבטו, ותיקן סדר מלוקט מכמה נוסחאות כידוע לבקיאים. ואם ישאל השואל לאיזה צורך הם י"ג שערים, והלא הי"ג הכולל כולם היה די בזה? התשובה, כי בזמן שהיו ידועים לכל שבט ושבט ונוסח השייך לכל שבט ושבט בודאי היה יותר טוב ליכנס בשער שלו. והטעם כמוס עמדי, ונרמז קצת ע"י נעים זמירות ישראל ב"תפילה לעני כי יעטוף". אמנם, בזמן הזה שאינם ידועים השבטים והנוסח השייך, כל שבט יאחזו דרכו של האר"י ז"ל השהו לכל נפש (והראיה שיש כהנים ולויים בינינו והאיך יהיה לכולנו נוסחא אחת), ולכן יהיה לעתיד לבוא בירושלים כמפורש ביחזקאל, כי יהיה ידוע לכל שבט ושבט. יה"ר שנזכה לראות בבנינו בביאת הגואל במהרה בימינו".

דבריו של המגיד ממעזריטש כי נוסחת האר"י היא נוסחה השווה לכל, הם היסוד ואבן הפינה לכל רבותינו ההולכים בדרך הבעש"ט ששינו את נוסחתם לנוסח האר"י. החתם סופר (שו"ת או"ח סימן ט"ז) בהתייחסו לשינוי זה כותב כי האר"י שהיה ספרדי תיקן את נוסחאותיו על פי סידור ספרד, ואם היה אשכנזי היה מתקנן על פי נוסח אשכנז. ועל כן רבותיו — רבי נתן אדלר ובעל ההפלאה — התפללו נוסח ספרד, אך תלמידיהם לא נהגו כן, ואין לאשכנזי לשנות לנוסח ספרד "והיוצא מדברנו, שהמתפללים ספרדיים מסתמא באו בסוד ה' ונכנסו בסתר המדרגה ויודעים מה שאומרים יפה עשו, ומי שלא הגיע לכך כגון אנחנו מה שאנו מתפללין על-דרך מתקני תפילות נוסחי אשכנז, גם תפילתנו נשמעת..." בתשובתו הבאה (סימן ט"ז) הוא מאריך להקשות על דברי המגיד דלעיל ודוחה אותם. וזוהי שכתב שרבנו האר"י היה ספרדי, כבר השיבו על דבריו שודאי היה אשכנזי, ועיין בשו"ת יביע אומר (דלעיל) ואין כאן מקומו].

בתגובה לדברי החתם סופר האריך בעל הדברי חיים מצאנז (שו"ת דברי חיים או"ח ח"ב סימן ח. כדאי ללמוד את התשובה בשלימותה) לבאר בתשובה ארוכה ויסודית, כולה רצופה קדושה וחסידות, ענווה וביטול, את שיטת החסידות בשנותה לנוסח האר"י: "ולכן כל דברי התשובה הזאת [של המגיד ממעזריטש] נפלאה, ומי שנפשו יפה יוכל לסמוך על גדולי הדור קדושי עליונים ששינו הנוסח אשכנז לנוסח ספרד, ואינני ח"ו כחולק על מרן רשכב"ה החתם סופר ז"ל, כי אינני בקי בשיחת חולין דיליה, רק מה שראיתי וקבלתי מפי קדושי עליונים גדולים בנגלה ובנסתר אמרתי, וה' הטוב ינחני בדרך האמת... סוף דבר, דוה הכלל לפי דברי משנת חסידים דראוי לכל אחד להחזיק במנהג אבותיו, כי מסתמא המה מאותו השבט שאותו נוסח התפילה בשער הזה, ולכן רבותינו האשכנזים בעלי תוס' וגדולי הקדמונים שהחזיקו במנהג אבותיהם שמסתמא זה השער שלהם כפי נוסח האשכנזים, ורק

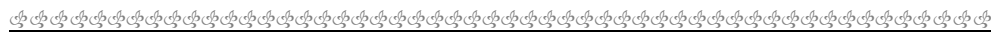

המשנת חסידים והאר"י ז"ל חדשו דמי שלא ידע בנפשו את שורש שלו מאותו הנוסח ראוי לאחוז בנוסח האר"י ז"ל, והיינו בודאי שאין דבריו עם המוני ופשוטי עם שהם מתפללים לתומם ואין יודעים בנפשם כלל, ורק דבריו כנגד גדולי הצדיקים שהם יודעים שורשם, ולכן אמר שמי שאינו יודע שנפשו משורש הנוסחא שמתפללים בארצם ראוי שיבחר נוסח האר"י ז"ל, כי לפעמים יש נפשות מעורבות משבט לשבט כידוע לידועי חן, ולזה אם אין ברור לו שנפשו משורש שמתפללים במקומו — יחזיק בנוסח האר"י ז"ל.

ולכן לא קשה מידי מה שהקשה בחתם סופר על רבותינו למה לא התפללו בנוסח האר"י ז"ל כיון שלא ידעו מאיזה שבט המה ולכן דחה דברי המקובלים הנ"ל ז"ל, אך באמת רבותינו הקדמונים היו גדולי בעלי קבלה כידוע שרש"י ז"ל היה מקובל גדול כנראה מכמה מקומות שהביא שם... וכמה מקומות עצמו מספר וכן גם כן ר"ת והר"י היו מקובלים גדולים, וכן שארי בעלי תוס' כגון רבינו יהודה חסיד ותלמידו הסמ"ג ור"י מאורלייניש כידוע בתשובות מן השמים, ולכן המה ידעו שורש נשמתן ונשמת תלמידיהם כי המה שורשם מנוסח אשכנז, והמוני עם המה מתפללים לתומם, וגם אולי ידעו גדולי הראשונים שגם כל הדור היה משבט זה נפשם השייך לשער נוסח אשכנז. אך בבוא האר"י הקדוש והכין שער הכולל לכל מי שהוא משבט שיהיה, והיה מתקן נוסח תפילת האר"י ז"ל, ולכן כתב משנת חסידים דמי שלא ידע שורש נפשו יתפלל בנוסח האר"י ז"ל.

אך לאחר דנחית עיר וקדיש מן שמיא הבעל שם טוב ז"ל, אשר גודלו מבואר בספר יכין ובעז ופרק ב' להגאון בעל מאיר נתיבים, שהעיד על גודל קדושתו ונפלאותיו, וכן שם הגדולים וערך אור החיים וערך צפנת פענח סיפר בשבח, וכמה גאונים קדמונים שהעידו שמן השמים נשלח לתקן דורו, והבין ששורש נשמתו אינו משער נוסח אשכנז, ולכן אחז בנוסח האר"י ז"ל. וגם ראה שמזמנו ואילך כמה נפשות שראויים לאחוז בנוסח האר"י ז"ל, ולזה תיקן שיתפללו הנוהים אחריו בנוסח האר"י ז"ל, וכן הנהיגו אחריו ראשי הדורות הקדושים תלמידיו ותלמידי גאונים גדולים בנגלה ובנסתר, ולכן כל המאמין בבעל שם טוב ובתלמידיו ראוי לאחוז בנוסח האר"י ז"ל, ומיניה לא יזיע. דברי שפל המצב, נכנע לתלמידי הבעל שם טוב, להבין דבריהם הקדושים. עכ"ל. [ועיין עוד בספר הנד"מ "סידור האר"י רבנו חיים" מה שכתב בפתגם דנא בהקדמת המו"ל (דף ל ואילך), עיין שם].

ומעתה יובן מה שכתב הג"ר עובדיה הדאיה בספרו ישכיל עבדי (ח"ד דף ג' ע"ד) בזה הלשון: בעינינו ראינו ובאזנינו שמענו כמה מיחידי סגולה מעדת האשכנזים שהתפללו בנוסח ספרד על פי דרך האר"י בזמן רבנים הקדמונים בק"ק החסידים בית אל יכב"ץ ואין פוצה פה ומצפצף כנגדם. עכ"ל. ויתר מזה כתב שם (חלק ז' סימן ח' דף ח' ע"א): אם יש ציבור מעורב אשכנזי וספרדי, עדיף שיתפלל נוסח ספרדי, בפרט שרובם ככולם ע"פ מנהג בית אל וכו' שסודר בסידור חוקת עולם שסידרו עיר וקדיש הרב המקובל ר' נסים עיני ז"ל שהיה מרבני המקובלים בית אל, והוא סידר הכל ע"פ מנהג ק"ק חסידים בית אל. עכ"ל. הובאו דבריו בספר דברי שלום לג"ר אבנר עפג"ן (ח"ב סימן פט סעיף ח-ט),

עיינן שם ובסופו בקונטרס בני ציון (שם) שכתב כי אין בזה איסור של "אל תטוש תורת אמך", עיינן שם ואכמ"ל.

ואף גדולי הספרדים והמקובלים האריכו בשבח נוסח האר"י, ונעתיק מעט מזעיר מדברות קדשם. ראש וראשון לכל דבר שבקדושה, הלא הוא מרן החיד"א בספרו טוב עין (סימן ז'): "ומה גם אם רבנו האר"י זצ"ל הגיה, ודאי דמאן דנקיט נוסחת האר"י זצ"ל שפיר עביד, כי אליו נגלו תעלומות חכמה, ואילו בעלי נוסחת אחרת ידעו שרבנו האר"י זצ"ל רצה בנוסח זה, היו מקבלים דבריו באהבה"⁸.

8) הוא מרן החיד"א אשר הנחיל לנו יסוד מוסד וחוק, כי אם מרן היה רואה את דברי רבנו האר"י ז"ל היה חוזר בו, וכך כותב בספרו מראית העין (עמוד קלב) וז"ל: וכן אני אומר דדבר שרבנו האר"י כתב, אפילו שהוא היפך מרן ז"ל, יש לעשות כמו שכתב האר"י ז"ל, דפשיטא לי, דאילו מרן ז"ל ידע דעל דרך האמת צריך לומר כך, ודאי גם הוא ז"ל הורה כן. עכ"ל. וכמו כן בענין ברכת "הנותן ליעף כח", שמרן פסק בשולחנו הטהור (סימן מו סעיף ו) שלא לברך כל בוקר ברכת הנותן ליעף כח, ומי שמברך זו ברכה לבטלה לדעת מרן, וכמו שביאר זאת רבנו בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סימן יב ד"ה ודע), בכל אופן מנהג הספרדים בכל מקום ששמענו שמעם כן לברך, ואפילו לא חוששים לכתחילה לספק ברכות להקל, וביאר זאת מרן החיד"א בספרו ברכי יוסף (שם ס"ק יא) וז"ל: עתה נתפשט המנהג בגלילותינו לברך זאת הברכה על פי כתבי רבנו האר"י זצ"ל, כי אף דקבלנו הוראות מרן, קים לן, דאלמלא מרן אף הוא ראה דעת קדוש האר"י זצ"ל, גם הוא יורה לברכה, ומה גם שכתב הרב כנסת הגדולה, דאיכא מאן דשמע דהדר ביה מרן בסוף ימיו, וכן ראוי לנהוג. עכ"ל. ובכנסת הגדולה (שם בהגהת הבית יוסף) כתב וז"ל: רבנו המחבר ז"ל חזר בו בסוף ימיו, והיה אומרה בהזכרת שם ומלכות, על פי הקבלה. עכ"ל. ומרן החיד"א בספרו טוב עין (עמוד יג) הוסיף וכתב וז"ל: נתפשט וכו' לומר ברכת "הנותן ליעף כח", אף על פי שהיא ברכה כולה מחודשת, ומרן בשו"ע נדחה קרי לה, דמאחר דרבנו האר"י זצ"ל כתב שיש לאומרה, ופירש סודה, כן ראוי לעשות, דודאי אילו מרן ז"ל ידע מגדולת האר"י ושהוא אמר לאומרה, כן היה עביד עובדא בנפשיה וכו', כי רבנו האר"י זצ"ל כל הנפלאות אשר גילה היה בכ"ב חודשים, והיו תלמידיו מעלימין דבריו ובסתום חכמה, ומרן ושאר הרבנים לא ידעו אחד ממאה מגדולתו, והן בעוון, נח נפשיה דרב האר"י ז"ל בימי מרן, ויתכן שאחר כך ידע מרן מתלמידי האר"י ז"ל שכך היה אומר, וחזר בו, והיינו כמו שכתבתי, שאילו ידעו דברי רבנו האר"י ז"ל, היו חוזרים בהם. עכ"ל. ומעתה תמיה תמיה אקרא על מה שראיתי לראש"ל הגר"י יוסף שליט"א בספרו "עין יצחק" (כללי ההוראה סעיף כג, דף תמד מהדורת תשס"ז) שהביא לנו מה שמצא כתוב בספר לקט הקציר לרבי אברהם כלפון (בסימן לב סעיף כז) שכתב וז"ל [אני מעתיק מהספר מפני ששם הוא יותר מדוייק]: בהיותי אני הצעיר אברהם כלפון ס"ט בליוורנו שנת התקס"ד שאלתי את פי מורנו מופת הדור הרב חיד"א הי"ו בפתגם דנא פה אל פה, ואמר לי: אני נוהג כמו שכותב מרן ז"ל, ובדבר שהרב האריה [האר"י] ז"ל מחמיר אני נוהג כדבריו, ואיני מחמיר אלא על עצמי. ועיין צידה לדרך ויד אהרן ואליה רבה והלכה ברורה ושיירי כנסת הגדולה וכו'. עכ"ל ונמתיבת "וכו" נראה שעד כאן הם דברי מרן החיד"א אליו. וכאשר שוחחנו פה אל פה על פתגם דנא, שאלתיהו שאלת תם, איך אפשר שמרן החיד"א יכחיש את כל הכתוב בספריו הקדושים "מורה באצבע" "קשר גדול" "עבודת הקודש" ועוד, הנפוצים על כל פני תבל כהוראה לנערי בני ישראל (כמו שכתוב בשער הספר) ויד כל אדם ממשמשת בו (כמו שכתב הגר"ח פלאגי בהקדמתו לספר כף החיים), ושם הוא פוסק כרבנו האר"י ז"ל נגד מרן בכמה דברים [לדוגמה: מורה באצבע אות סט, ואות רכא. ציפורן שמיר אות סז, ואות קב, לך נא וראה שם כי רבים הם] ואמר לי: אה"נ דבר זה צריך ליישב, אבל מה תענה על מה שכתוב בלקט הקציר? אמרתי לו: אני צריך לעיין בזה. ובבואי לביתי תכף פתחתי את הספר הנזכר וראיתי לו שכתב "ובדבר

והג"ר אברהם כטורזא זצ"ל מחכמי תוניס לפני כמאתים וחמשים שנה (הובא ב"יוסף חי" דף לה ע"ב) כתב: "כי מאחר שהקדוש האר"י זלה"ה כתב ... מי שמע כזאת ולא תצלנה אזוניו, מי יבוא אחרי המלך, ומי הוא זה שרוצה להתחכם על דבריו, וישיגו כפי שכלו או מה שנראה בספרים נגד דבריו. כי אפילו דבר שהוא נגד הדקדוק שומעין לו, שכל דבריו דברי אל חי מפי אליהו ז"ל ולא משכל אנושי, ואין משיבין את האר"י".

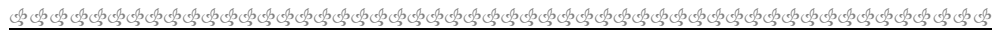
וכ"כ גדולי תוניס (שם): "מאחר שכבר העיד בספר טהרת הקדש משם מורנו הרב הגדול והקדוש ארי"ה דבי עילאי שכן ראוי להיות ... מי אשר לא יחוס לעצמו ויבא אחרי אשר כבר עשאו, הס לא להזכיר, והפורש ממנו כפורש מן החיים".

ולך נאה וראה מה שכתב המקובל רבי בנימין הלוי בשו"ת דברי יוסף אירגאס (סימן ב): "אבל לעת כזאת שנגה עלינו אור הגנוז, וזכינו שנתפשטה קצת מחכמתו בעולם, אנן סהדי שאם הראשונים היו רואים דברי האר"י זלה"ה היו מבטלים מנהגם ואוחזים בדרכו דרך הקודש יקרא לה".

ועוד כתב שם: "להאר"י ז"ל שומעין, שהדבר ידוע מפי סופרים ומפי ספרים שנגלה להאר"י מה שלא נגלה למקובלים הראשונים, ודבר ה' בפייהו אמת, וזה ברור".

וכן כתבו גדולי וחכמי ארם צובה (שם סימן ג): "האמנם, מאחר שיצאה אורה זו תורה, היא תורתו של אדוננו הרב הקדוש האר"י זלה"ה, ובכתבי הקודש אשר לו הכריע שאין צריך לאומרו ... א"כ איפה מי האיש אשר יערב אל לבו לעשות נגד דברי מרן הקדוש האר"י זצוק"ל. אין ספק דהאי גברא [שחלק וביזה דברי הקבלה והאר"י ז"ל] בר שמתא הוא, ומכריזינן עליה בכל גבול ישראל, כי אין לנו אלא דברי י' עמרם הוא אדוננו

שהרב האריה ז"ל והמעתיק לא הבין מהו "האריה" וכתב בסוגריים מרובעות: והאר"י. כצ"ל. המעתיקו. ברם, רבנו האר"י ב"פתגם דנא" מאן דכר שמיה, ובודאי הוא ט"ס וצ"ל "הראביה" (אותיות דומות ל"האריה", בפרט שכת"י זה היה מאוד משובש, כמו שהעיד המעתיק בראש דבריו), שהקורא שם ב"פתגם דנא" יראה שמדובר על האי דינא שפסק מרן שיש להחמיר ולהקדים בקידוש של יום שני דסוכות ברכת "שהחיינו" קודם ברכת "לישב בסוכה" משום הפסק, דלא כהראבי"ה שהקל להפסיק ולומר כמו ביו"ט הראשון ברכת "שהחיינו" אחר "לישב בסוכה". וכל הציונים שמסר לו מרן החיד"א "ועיין צידה לדרך ויד אהרן ואליה רבה והלכה ברורה ושיירי כנסת הגדולה וכו'" אינם אלא על 'פתגם דנא', שנהגו כמו שכתב מרן ולא כחולקים הסוברים כהראבי"ה. (אלא שהלשון "אני נוהג בדבריו" קשה, היכן מצינו שמרן החיד"א נוהג כהראבי"ה, וצ"ו). אי נמי, כמו שכתב ביראת ההוראה (עמוד קכ) שכל זה בדברי חסידות שע"פ הקבלה אבל לא בהלכות שע"פ הקבלה. מכל מקום מכאן ללמוד שמרן החיד"א לא היה מורה לאחרים להחמיר כדעת רבנו האר"י ז"ל בכל דבר — דברים אלו אי אפשר להולמם למי שמכיר בספריו הקדושים. ובפרט שהגאון הנזכר בספרו לקט הקציר (עמוד יג) הביא דברי מרן החיד"א הנזכרים וז"ל: אף שקיבלנו הוראות מרן ז"ל, קיימא לן דאלמלי מרן ראה דעת הקדוש האר"י ז"ל, גם הוא יודה. עכ"ל. ואם מרן היה מודה וחוזר בו אז איזו מניעה יש להורות לרבים כרבנו האר"י ז"ל, שהוא בעצם ג"כ דעת מרן שחזר בו, ודברים אלו אינם נשמעים לתרי אנפין. ולצערי גם לאחר שכתבתי לו דברי אלו, כפי שהבטחתי, עדיין הוא מחזיק בדבריו ולא קבלתי ממנו תשובה על זאת.

הקדוש האר"י אליו תשמעון, כי נחה עליו רוחו של אליהו ז"ל, ומפי הגבורה קבלוה, והמהרהר על דבריו כחולק על השכינה...".

ובן כתב הגאון רבי יצחק אייזיק ספרין מקומרנא זצ"ל בספרו שלחן הטהור (סימן ס"ו, ב"זר
 "הב" ס"ק ב): "דרגתו של רבנו האר"י גבוהה יותר מדרגת הנביאים ובידו הכח והסמכות
 לשידוד מערכות התפילה ולשינוי נוסחאותיה"⁹.

9) ועיין לו עוד בסימן רס מה שכתב כיוצ"ב. ולא נפלאת היא ולא רחוקה, כי כבר כתבו כן גדולים ונכבדים,
 ואעתיק לפניך מ"ש בספר יראת ההוראה (עמוד 102) בזה"ל: מרן רבי יוסף קארו בסוף ימיו כבר הכיר את
 רבנו האריז"ל יותר, ואז הפליג בשבחיו מאוד יותר ויותר, ויש כמה וכמה מעשים בזה, ונביא רק שנים מהם. בספר
 האר"י וגוריו (הוצאת אהבת שלום עמוד ס"ב) וז"ל: מורנו הרב יוסף קארו היה לו בן נחמד, ושידך אותו עם בתו
 של האריז"ל, והלך מהר"ק עם בנו לסעודת אירוסין לביתו של האריז"ל, כיון שחזר אמר מהר"ק לאשתו, אשתי
 אשתי, מה אומר לך או מה אספר מהרזים ומהטעמי תורה והמצוה, וכמה ידיעה הרווחתי עתה בזה הסעודה, מפה
 הקדוש של רבי יצחק אשכנזי, היכן הוא כתב ביד שום מלאך לידע מה שידוע הוא, אין זה כי אם נשמה אחת
 מהנביאים הראשונים, שאפילו תנא אינו יכול לומר מה שאמר הוא, אבל אני מפחד עליו בעוונותינו הרבים
 מאוד, שזה הדור הגרוע לא יוכל לסבול רוב קדושתו, ויוקח ויאבד מהם בקיצור שנים בעוונות, וכן היה, עכ"ל.
 וכן שם (בעמוד רט"ו) וז"ל: פעם אחת אחר תפילת מנחה של שבת אמר האריז"ל למהר"י קארו ז"ל, לא היה
 לך להתבלבל כל כך בתפילה בעבור אבידת מפתחות של בית התבשיל בשביל סעודה שלישית, כי הם מונחים
 תחת הכר במקום פלוני, וילך אל המקום אשר אמר לו איש האלקים, וימצאהו מהר, וישק לו, ויספר לאשתו
 ואמר לה הן עוד נביא בזמננו, ואין דבר נעלם ממנו, הוא הקדוש רבי יצחק לוריא, אינו אלא שרף. עכ"ל.
 והנה מה שהגדיר מרן את האריז"ל "נביא", כבר מצאנו כך למהר"ח עצמו שכתב מעין זה על האריז"ל בספרו
 עולת תמיד (עמוד ק"ג בנד"מ) וז"ל: מורנו הקדוש האלהי כמהר"ר יצחק די לוריא ז"ל, על ידי רוח הנבואה
 שהופיע בו, התחיל להאיר עינינו באור החכמה האלהית הזאת הנעלמת מעיני כל חי, עכ"ל. וכן מצאנו כך לעוד
 כמה וכמה גדולים. החיד"א בספרו חיים שאל (חלק א' סימן א') כתב וז"ל: כל דברי קדשו של האר"י זצ"ל
 מיוסדים על אדני הוזהר, ונגלו אליו האלהים. עכ"ל. וכן בספרו מחזיק ברכה (סימן קי"ב סוף ס"ק ג') הגדיר
 להדיא את רבנו האר"י "נביא". ובספר שער המצוות (גאליקו, הוצאת אהבת שלום עמוד ס"ה) כתב שלרבו
 האריז"ל היה דין נביא גמור, שמצוים אנו עליו במצות עשה דאורייתא "אליו תשמעון". ורבנו צדוק הכהן
 מלובלין בספר הזכרונות (עמוד ל"א) כתב שהשגת רבנו האר"י היתה נבואה ממש בדרגת יחזקאל הנביא ע"ה,
 עיי"ש. ועיין עוד למרן החיד"א במחזיק ברכה (סימן קי"ב סוף ס"ק ג'), עיי"ש.

ורבנו הגדול חכם שמעון אגסי זצוק"ל מגדולי וענקי חכמי בבל בספרו העצום והנורא "בני אהרן" על שער
 הגלגולים (הקדמה ל"ו סעיף כ"ב), לאחר שהביא שם שרבנו האר"י ניבא ברוח קדשו על ענינים שהיו מאות
 שנים אחריו בעניני גלגולי נשמות וכדו', כתב על זה וז"ל: ומזה תדע גודל השגת רבנו (האר"י) ז"ל, כי בעיני
 הטהורות, לקצות הארץ יביט, לעיתים רחוקים הוא ניבא, ולאחרית הימים ידבר נפלאות, זכותו יגן עלינו אמן.
 עכ"ל. והאדמו"ר מקומרנא בספרו שולחן הטהור, הפליג מאוד מאוד בהגדרותיו על רבנו האריז"ל, ונביא כמה
 מקומות מדבריו, בעמוד קע"ב כתב וז"ל: מרן האר"י, מי שעובר על דבריו בלי אונס, שרי למקרי ליה עברינא,
 כי כל דבריו אפילו דבר קטן, הוא מה ששמע, לא מפי מלאך ולא מפי שרף, אלא מפי הקדוש ברוך הוא בעצמו.
 עכ"ל. ובעמוד פ"ט כתב וז"ל: אור המאיר לארץ ולדרים, אלקי קודש קדשים רבנו יצחק לוריא זצ"ל, שהיה אביו
 אשכנזי, ואמו ספרדית מארץ מצרים, היה מדריגתו גדול מן הנביאים, לא נראה ולא נשמע מדריגות גבוהות
 כאלו אף בימות התנאים, ולא נתגלה מדריגתו ואפילו חלק מאלף אלפי אלפים ממש בלי גוזמא. עכ"ל. ובעמוד

וחשבת להוסיף על פתגם דנא ג"כ מה שכתבו הפוסקים בענין פסיקת ההלכה כרבנו האר"י ז"ל אפילו נגד פסקו של מרן ז"ל, בין להקל ובין להחמיר, אבל חזרתי בי כדי לא להלאות את הקורא הנכבד, וכבר האריך בזה הגר"י הלל בספרו גדולת האר"י, ובספרו שו"ת וישב הים (ח"א סימן כא אות ג; וח"ב סימן יד), והגר"ר משה לוי בספרו ברכת ה' (פרק ב סעיף יד), והגר"י ברדא בשו"ת יצחק ירנן (ח"א חו"ד סימן יג ואילך), וידידי הגר"ר ראובן ניסן בספרו "קבלה למשה מסיני", וידידי הגר"ד יצחקי בהקדמה לספר לוח ארש הנדפס מחדש ב"סלע המחלוקת" (עמוד 47 הערה 206) ומשם באר"ה, וידידי הגר"י תופיק ראש ישיבת "באר יהודה" יכב"ץ בהקדמתו לסידור "תהלת יצחק", ונתפרסם ג"כ בירחון "אור תורה", ע"ש.

וזאת אשר עשו לנו גדולי ספרד, מיני אז שנפוצה תורת רבנו האר"י ז"ל, הנחילוני את גרסותיו ונוסחאותיו שבשמונה שערים, לבד מפסקיו, החל ביתר שאת ממרן החיד"א בכל ספריו ובסידורו תפילת ישרים (ליוורנו תק"ס), והגאון רבי עבדאללה סומך בשו"ת זבחי צדק (החדשות סימן קנ"קנה), ואחריו אשר פעל יותר מכולם הלא הוא גאון עוזנו ותפארתנו רבנו יוסף חיים בכל ספריו, בפרט בספרו תקון תפילה שהביא את כל נוסחאות רבנו האר"י והרש"ש זיע"א, וכך סיים את הקדמתו: "על כן לזכות את הרבים עשיתי קובץ של ברכה, וקראתיו תיקון תפילה, והוא מלוקט ומקובץ מספר הכוונות של רבנו האר"י זיע"א, ומסידור רבנו הרש"ש זיע"א. והדברים הנאמרים פה בסתם המה מספר הכוונות של רבנו זיע"א. והנה כי כן העצה היעוצה על כל איש ישראל, שירשום על הגליון בסידור תפילה שלו, כל ההנהגות והתיקונים הנמצאים פה, כדי שתהיה לו למזכרת תמיד".

האמת כי השינויים לא תמיד פעלו מיד בצאת ההוראה, ישנם שינויים שנעשו רק כעבור עשרות שנים. אבל כיום ב"ה כבר נתבצעו כל השינויים שעל-פי רבנו האר"י ז"ל והרש"ש המפורשים בספריהם הקדושים. למעט סידורים מסויימים שעורכיהם לא

קע"ג כתב וז"ל: המגלה בל"ג בעומר הוא עובר על דברי מרן האר"י, ששקול כשבעים סנהדרין של משה רבנו ויותר. עכ"ל.

ובאמת כבר ביאר הרח"ו את כל הענין הזה של נבואת האר"י בהקדמתו לעץ חיים (בדף ד' ע"ג), שודאי אין הכוונה לנבואה של זמן הנביאים, שהרי חז"ל אמרו שפסקה נבואה, אלא הכוונה לדרגה הכי גבוהה של נבואה ששייך להשיג, שזה נקרא "רוח הקודש על ידי גילוי אליהו בגופו ממש", וז"ל שם: אליהו הנביא היה נגלה אליו תמיד ומדבר עמו פה אל פה ולמדו זאת החכמה וכו', ואף אם פסקה נבואה, רוח הקודש על ידי אליהו ז"ל לא פסק. עכ"ל. וכמו שכתב גם הרב יוסף אירגאס בשומר אמונים (עמוד מ"ז) וז"ל: עוד היתה להם אחר החורבן מדרגה אחרת קרובה לנבואה, והוא לדבר פה אל פה עם אליהו זכור לטוב, אשר היה מתגלה אל קצתם הראויים לראותו ולדבר עמו, והיה מלמדם דינים ומצוות, כדאיתא וכו' רבות בתלמוד שהיה אליהו ז"ל נגלה אל החכמים, למען יוכלו לבאר דברי התורה וסודותיה וכו'. עכ"ל. וכבר הבאנו לעיל (באות ב') את דבריו שם (בעמוד ט"ו) שכתב שאותה מדרגה ממש של גילוי אליהו שהיה לתנאים, וכפי שהגדיר אותה כאן שהיא "קרובה לנבואה", כך היתה בדיוק לרבנו האר"י, עיין לעיל שם. ועיין עוד בכל זה בהקדמתו של הגר"י הלל שליט"א לספר שער המצוות (גאליקו עמוד ז'), עיי"ש.

יראים מכל, ומראים את עצמם כבקיאים בחכמת הדקדוק יותר מכל חכמי ישראל גאוני ספרד, ומניפים ידם בסידורי הספרדים אף בדברים שהם נגד נוסחאות של רבנו האר"י והרש"ש זיע"א.

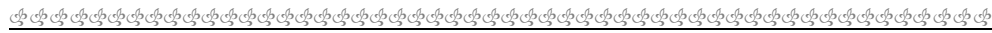
כפי שציינתי לעיל, הכח המניע והמשפיע הגדול על סידורי הספרדים בארצות המזרח במאה האחרונה, אשר הצליח לשנות את תדמיתם שפי שאנו רואים אותם בימינו, הלא הוא רבנו יוסף חיים, הוא זה שהחזיר – בדרשותיו ובספריו – את ההנהגה היום יומית על פי הסוד גם לבעלי בתים ופשוטי עם, הן בבקשות ו"לשם יחוד" לפני כל תפילה ומעשה מצוה, הן במצוות עצמן, והן בנוסחאות התפילה.

רבנו תיקן תקנות רבות בבגדאד – בפרט בענייני תפילה – ואשר נתקבלו הלכה למעשה בבגדאד וחוצה לה, בכל ארצות המזרח, וכולם נוהגים לפיהם עד היום, וכבר קיבעם וערכם המנוח אברהם בן יעקב ז"ל בספרו על רבנו.

מאידך, רבנו עמד בפרץ נגד כל מי שרצה לשנות מהנוסח המקובל בקרב כל כלל ישראל, גם אם הדברים נראים הפך דקדוק לשון המקרא, וכמו שהאריך בזה בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סימן כה) והביא דברי מרן החיד"א (שו"ת יוסף אומץ סימן י) שנשאל שם בענין מי שרצה לשנות את הניקוד הנהוג בכל תפוצות ישראל – אשכנזים ספרדים ותימנים – לנקד תיבות רבות על פי קריאת הארמית, כמו "נקדישך ונעריצך" "שבוענו מטובך" "שמח נפשנו בישועתך" ועוד רבים כיוצ"ב, וכן רצה לשנות את הקריאה הנהוגה בכל כלל ישראל – אשכנזים ספרדים ותימנים – בברכת "בורא פרי הגפן" לנקד "הגפן", מחמת שטען כי דינו כסוף פסוק שניקודו בקמץ.

והשיב, וזה לשונו: נידון שלנו שרוצים לשנות התיבות התדירות והמורגלות בפי כל המון ישראל אנשים ונשים וטף, לשנות נקודתן שינוי מורגש וכו', ופערו פיהם שכל ישראל המה וחכמיהם ורבניהם טעו במדב"ר, לא ידעו לקרות התיבות, הא ודאי אינהו הוא דקטעו בנקודות הקצף, עושי חדשות ומזלזלים לאלפי רבבות ישראל, ויש לבטל דעתם ולכפותם וכו'. ועדותי זאת כי בעה"ק ירושלם תוב"ב ששם הורתי ולידתי ובעה"ק חברון תוב"ב אשר גרתי בה, ועברתי בארץ מצרים ואגפיה, ובקושטנדינא ואזמיר ותונס ובכל ערי איטליא ואמשטרדם ושאר עיירות, כולם עונים ואומרים "נקדישך ונעריצך" וכיוצא כמנהג הקדום, ובכל העיירות האלה מעיד אני, גדולה ראייה ושמיעה, וידענו נאמנה שבשאר ערי טורקיא וארם צובא וארם דמשק וערי פרס וערי מערב הפנימי כולם אומרים כן כנדפס בסידורים, וכבר נודע דבערי איטאליא היו רבנים גדולים ומדקדים עצומים, ולא שינו המנהג, ובפרט בעיר מנטובה שם היו הרב הגדול הרמ"ז ז"ל והרב מהר"י בריאל ז"ל שחיברו ספרים בדקדוק והחזיקו במנהג העולם וכו'.

וכך סיכם רבנו תשובתו: לפי זה "ברכת פרי הגפן" שכל קהילות ישראל אנשים ונשים וטף אומרים בסגול, כך ראוי לנהוג, ואין אנחנו משגיחים על משפט הדקדוק שיש

במקראות, וכל שכן לפי מה שכתבנו לעיל בס"ד שבזה הכלל נמצא שינוי להפך בקצת מקומות, וכאשר זכרתי לעיל. ודע, כי מלבד הך ד"נקדישך ונעריצך", יש כמה מלות בתפילה וברכות שאין אנחנו נוהגים בהם על-פי משפט דקדוק המקרא, ואזכיר קצתם והם בברכת המזון, (ו) על הכל וכו' מודים לך ומברכים את שמך, וכן רחם וכו' ישראל עמך עיךך כבודך היכלך מעונך דביך ומלכות בית דוד משיחך, וכן בברכת ההפטרה: באליהו הנביא עבדך, ובמלכות בית דוד משיחך, וכן בתפילה: להודות לך ולשבחך ולפארך ולרוממך, וכן באהבה כמצות רצונך, כמו שכתבת עלינו בתורתך על-ידי משה עבדך, וכן קדש שמך בעולמך, צפניה חונך, וכן בברכת ברוך שאמר: נגדלך נשבחך ונפארך ונרוממך, וכן בברכות קריאת שמע, ובמוסף ראש-חודש ובסליחות של כיפור ותפילת ראש-השנה וכו' נמצא בזה, הנה בכלם אנחנו אומרים כפי מה שאנחנו נוהגים ב"נקדישך ונעריצך", שהוא הפך משפט תורת הדקדוק של המקרא. עכ"ל¹⁰.

10) במקום אחר הארכתי בפתגם דנא, להוכיח מכמה מקומות כי כל גדולי הספרדים הסכימו לשנות את נוסח התפילה או הניקוד כפי דברי רבנו האר"י ז"ל והרש"ש זיע"א, אף שהדברים הם נגד התלמוד ומרן וכל שכן נגד דקדוק לשון הקודש, וזאת משום שדבריהם דברי נביאות, ולהם הסמכות לשידוד מערכות התפילה ולשינוי נוסחאותיה. וכאן אשתדל לקצר כי קצר המצע מהשתרע והגליון מהכיל, ובמקומו נאריך איה"ב.

א. תחילה וראש אדבר אודות מה שכתב רבנו בענין ניקוד "הגפן" "הגשם", דבר שהיה נהוג בכל קהילות ישראל, אשכנזים וספרדים, לומר הכל בסגול (וכפי שהעיד הג"ר שבתי סופר מפרמישלא בהגדה של פסח שלו, ובמקום אחר נדבר בזה איה"ב), ונתקבל ללא עוררין בכל עדות המזרח ולבד מ"המדוייקים". וכך כותב רבנו בשו"ת רב פעלים (ח"ב סימן כה): ועל אשר שאלת מצד ברכת "בורא פרי הגפן", שאמר לך מדקדק לפי הדקדוק שצריך להיות בקמ"ץ ... ואנא עבדא אמרתי טעם נכון בברכה זו דפרי הגפן שלא נהגו בה ע"פ הכלל המצוי ברוב המקראות, אלא נהגו לאומרה בנקוד סגול, מפני שרצו להשוותה עם תיבת "גפן" האמורה בשבעת המינים של ארץ ישראל הכתובים בפרשת עקב, שיש בהם סוד ככתוב בשער הלוקטים לרבנו (האר"י) ז"ל על פסוק "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון, ארץ זית שמן ודבש" שכתב: חטה — חכמה, שעורה — בינה, גפן — דעת חסד וגבורה תפארת, תאנה — נצח, רמון — הוד, זית שמן — יסוד, דבש — מלכות. ע"ש. נמצא גפן הוא כנגד שלשה קוין, לכך אומרים אותו בסגול שהוא שלש נקודות וכו'. עכ"ל.

וכזאת מובא בספר "ברכות החיים" משם רבי יחיאל יהושע רבנוביץ בן לאדמו"ר מביאלה שאמר משם אביו על נוסח "משיב הרוח ומוריד הגשם" בסגול, וזה לשונו: וזה מה ששמעתי פעם מפ"ק של כ"ק אאמו"ר שליט"א: "הנה ידוע שיש גשמים שמביאים ברכה לעולם ויש גשמים שהם להיפוך ח"ו, וגם אצל גפן יש יין שמביא ברכה ויש יין שהוא להיפוך ח"ו, על כן אנו צריכים להמתיק את הענין עם נקודות סגול של חסד שגימטריא [שלו] ע"ב שהוא שם הרחמים והישועות, ומתפללים שייורדו הגשמים בבחינת חסד וברכה, והיינו טעמא דגשם וגם דגפן". עכ"ל. וכעין זה כתב האדמו"ר ממונקטש הג"ר חיים אלעזר שפירא זצ"ל בספרו "דברי תורה" (ח"ד סימן עו), ע"ש.

ב. כמו כן בענין קריאת פסוק "קבל רנת עמך" וכו', שלפי דעת רבנו האר"י ז"ל צריך לקרותה שלא לפי דקדוק הלשון, ובכל זאת נתקבלה ההלכה בפי כל לנהוג כדעת רבנו האר"י ז"ל. וזה לשון מהרח"ו בשער הכוונות (דף נא ע"א); ויאמר [ובנגיד ומצוה; מורי ז"ל היה אומר] כל שתי תיבות ביחד — "אנא בכח" ויפסיק, "גדולת ימינך" ויפסיק, "תתיר צרורה" ויפסיק. ונלע"ד שהטעם הוא לכיין אל מה שנתבאר אצלינו כי כל שם מאלו הז' שמות של מ"ב יש בו שש אותיות ומתחלקים לג' בחינות, בב' אותיות יכסה פניו, ובב' יכסה רגליו, ובב' יעופף, ולכן

צריך לחבר כל שתי אותיות ביחד. עכ"ל. וכמ"כ עיין מ"ש לעיל דף יג סע"א. ובודאי שכוונתו למ"ש לקמן בדף נה ע"ב בענין דרושי הלילה, שכתב שם בזה"ל; ותכוין ממש כאילו נפשך פורחת ועולה בעת הזה מעולם העשייה אל היצירה, והעליה זו היא בכח שם מ"ב אבגית"ן וכו' שקוצי"ת, שהם ז' שמות כנגד ז' ספירות מחסד עד מלכות... ולכן עתה שהוא בליל א' תכוין בפרטות אל שם ראשון מז' שמות אלו היוצא מאות ראשונה בן מ"ב דבריה והשאר נכללין בו... ובליל ב'... אבל ההפרש הוא שעיקר כוונתו תהיה בשם הב' של קר"ע שט"ן וכו'. עכ"ל בשעה"כ.

ועפ"ז כתב רבנו בבא"ח (מקץ ט) וז"ל; ופסוקי "אנא בכח" יאמר כל שתי תיבות ביחד "אנא בכח" ויפסיק, ואח"כ "גדולת ימינך" ויפסיק, וכן על זה הדרך. עכ"ל. וכן כתב בעו"ח (מקץ ח) בזה"ל; גם יזהר שיאמר פסוקים של "אנא בכח" כל ב' תיבות ביחד, וכנזכר בשלמי צבור, וכן הוא בדברי רבנו האר"י ז"ל. עכ"ל.

אלא שקמו על זה עוררין, עיין בסודר "חזון עובדיה" (באות ט) שכתב וז"ל; ב"אנא בכח" צריך לומר קבל דנת עמך, שגבנו, טהרנו נורא. אהלי יעקב מחזור לר"ה, ועי' אור תורה שנה ט ס' עו. עכ"ל. ושם באו"ת יצא לבאר שמהר"ח לא התכוון לומר שצריך להפסיק כל ב' תיבות אלא רק דבר יום ביומו, ע"ש.

מיהו, אחר העיון במקורות הדברים ראה ראיתי שלא השכילו להעמיק בדברי ובלשון הזוה"ק והמקובלים להבין דבר לאשורו, ולא ראו בעיני שכלם כי הם באים לסתור דברי רבנו אשר לאו מוחא דידן סביל כל מה שכתב רבנו, וכבר אמרו עליו חכמי דורו שאין כמוהו בדורו שמבין בכתבי האר"י ז"ל, וכל שכן וק"ו בדור שאחריו, א"כ חובה עלינו לבאר וליישב מה שכתב רבנו בשם האר"י שצריך להפסיק כל שתי תיבות בכל ה"אנא בכח" ובכל יום.

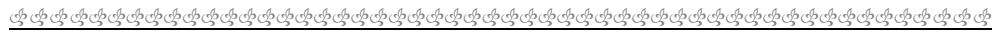
הבט נא וראה בדקדוק לשונו של רבנו האר"י ז"ל דקאמר שעיקר כוונתו תהיה לפסוק המכוון כנגד אותו היום, ושאר השמות נכללין בו וכמו שנתבאר באורך בספר "לחם מן השמים" דף ט ע"ב, עיי"ש, אבל לא קאמר שרק בפסוק המכוון כנגד אותו היום יש רמז מהפסוק "בשמים יכסה רגליו" וכו'.

ואף שאין לי עסק בעניינים אלו, הא לך לקיום הדברים מה שכתב בהדיא רבנו הרש"ש בספר "אמת ושלוש" בקונטרס "נהר שלום" (דף צג ע"ב) אחר שביאר ענין פסוקי "אנא בכח" והשמות הכלולים אחד באחד, כתב בסו"ד; ולכן באמרו תפילת ר' נחוניא "אנא בכח", יתן ריוח בין כל שתי תיבות. עכ"ל. א"כ נראה בעליל שענין ההפסקות שייכות לכל שם ושם ובכל יום, ורק שבפסוק המכוון כנגד אותו היום יגביר כוונתו בו יותר.

וכן נראה יותר ברור בלשון הזוה"ק בתיקונים, והוא בספר פתורא דאבא (בבני אבא אות קה), מה שכתוב בתיקון זוהר חדש (דף ב ע"ב) ובתיקונים (תיקון סט דע"ב סע"א) וז"ל; שם אב"ג ית"ץ עליהו איתמר "שש כנפים שש כנפים לאחד". והאי שמא... ובהון פרכת לעילא, בשתים אתוון מכל שם תכסה אנפאה מנהון, ובשתים אתוון תכסה רגלאה, ובשתים אתוון פרכת לעילא... אבגית"ן, קרעשט"ן... דנשמתא בהון פרכת לעילא בכל ליליא וליליא. עכ"ל. ראה נא מלשון הזוה"ק שסגולת שם מ"ב, והיינו כל הז' שמות היוצאים ממנו, בדווקא הוא, ולא ע"י שם אחד בלבד, דא"כ היו מתקנים לומר בתפילת אנא בכח רק את השם המכוון כנגד אותו היום. אלא כדקאמרן שכדי שתעלה נשמת ורוח האדם בטח בליליא יש צורך לומר כל שם מ"ב (הכולל בתוכו כל הז' שמות) ורק שעיקר כוונתו תהיה בפסוק המכוון כנגד אותו היום, וכנזכר בדברי המהר"ח בשעה"כ.

וכן ראיתי שכתב להדיא במנחת אהרן פארדו (כלל כה ס"ק יו"ד) בזה"ל; כיון שצריך עתה להעלות העולמות ונשמתו למעלה, והעלאת העולמות הוא ע"י שם מ"ב, כידוע, על כן לימא עתה "אנא בכח" ויכוין דרך אמרו לשם מ"ב כמו שאמר בתיקונים; ואילן שבע שמות אבגית"ן וכו' עליהו איתמר וכו'. ע"ש. אם כך הוא כח שם מ"ב להעלות הנשמות בטח ושאנן מפחד רעה, לפיכך ראוי שיאמרנה בכונה יתירה על דרך שכתב הרשב"י בתיקונים לומר "אנא בכח" ויפסיק מעט, וכן "גדולת ימינך" ויפסיק, וכן "תתיר צרורה", ויכוין בשם אבגית"ן, וכן ב"קבל רנת" עד גמר השבע שמות... עכ"ל. הרי לך עדות נאמנה והבנה ישרה בדברי רבותינו הקדושים, בדיוק כמו שכתב רבנו זיע"א.

הן אמת שלא רק רבנו כתב כן להפסיק בכל ה"אנא בכח" כל ב' תיבות, כנזכר לעיל, אלא שכ"כ עוד רבים

ונכבדים, כמ"ש בחדש לאלפים (סימן נ ס"ק ט); "אנא בכח" צ"ל כל ב' תיבות ביחד. עכ"ל. וכ"כ בשלמי צבור (דף סב ע"ד) בשם הפר"ח, בזה"ל; יאמר כל ב' תיבות ביחד כגון "אנא בכח" ויפסיק ויאמר "גדולת ימינך" וכו', וכן ע"ז הדרך כל הפסוקים וכו'. עכ"ל. ודברי הפר"ח הן בסימן נ ס"ק א. עיי"ש. וכ"כ בסודר בית עובד (דף נו ע"ב), וכ"כ במנחת אהרן פארדו (כלל ו ס"ק ב) בשם הפר"ח והמשנת חסידים, וז"ל; ולפיכך הזהיר הרב ז"ל לומר ב' אותיות של שם ולנוח מעט... וכן בכל ו' שמות, ודבר זה בכל יום ינהוג בן. עכ"ל. וכן כתב כהנא רבה הגאון רבי אליהו הכהן בעל שבט מוסר בספרו מדרש תלפיות (ענף בית הכנסת). ע"ש.

הראת לדעת שדעת כולם, כמובן בלשונם, שצריך להפסיק בכל פסוקי "אנא בכח" ובכל יום. ומ"ש הה"כ שם באר"ח וז"ל; ועוד מוכח מכל הנ"ל שהפסק הזה אינו אלא בשביל הכוונה דבשתיים יכסה פניו וכו', ומדיכא תיתי למי שאינו מכוין כלל שצריך להפסיק כל ב' תיבות? הלא ע"י הפסק הזה משבש התפילה מפשוטה ואינו מתקן כלום ע"פ הקבלה. בשלמא וכו'. עכ"ל.

הן אמת שכעין דברים אלו מצאנו ראינו כבר לחד מן קמיא הלא הוא הפרי חדש (וא"ח סימן ג) לגבי אמירת "ה' מלך", עיי"ש. ויש מן האחרונים אשר רצו ללמוד מזה גם לעוד דברים כיוצ"ב. כבר יצא לישיע הג"ר עובדיה הדאיה זצוק"ל בספרו ישכיל עבדי (ח"א סוף סימן ב אות ה, דף ד ע"א) לחלק בין ענין "ה' מלך" לשאר הדברים, ובאותו כתב בזה"ל; גם בעיקר הדבר שכתב לחלק בין הפשטנים להמכוונים, הנה הגם דחיליה דמר מדברי הפר"ח ז"ל... באופן דבר הלמד מכל האמור דאם איתא דלהמכוונים אין לענות גם להפשטנים ראוי להם ללכת בדרך זו כמדובר למעלה, דקי"ל דמרן ז"ל אי היה שמיע ליה דברי האריז"ל הזה הדר ביה. עכ"ל בקיצור עיי"ש. ולא אאריך בזה הרבה רק אוסיף נופך על דברי הרב ז"ל, ואעתיק לך לשונו הזהב של הג"ר אברהם אזולאי זצ"ל והוב"ד בכה"ח (סימן כה ס"ק צח) וז"ל; כפי דרך האר"י זלה"ה יש סוד נשגב בזה וצריך שלא יחלוץ אותם [התפילין] אלא אחר קדיש תתקבל [בבראש חודש], ובחול אין לסלקם עד אחר "עלינו לשבח", וטעמו נסתר ונגלה לבעליה, וכן ראוי לנהוג גם מי שאינו יודע הטעם, כי מצוות האלהיות פועלות בסגולה, ועושות רושם למעלה אף שנעשות בלתי הכוונה הפרטית, רק שצריך לכווין הכוונה הכללית... עכ"ל. והוסיף שם הגרי"ח סופר; ומכאן אזהרה לדקדק בכל מעשה המצוות שיהיו כסדרן וכמשפטן, אף כי אין אתנו יודע רמזיהם וסודותיהם וכו'. עכ"ל. עיי"ש ועיין עוד בחמ"י (חלק שבת פ"ד, דף לד סע"א ד"ה ואולם) דמפיו לפידים יהלכו בתוכחות מוסר בענין זה, עיי"ש.

הראת לדעת שאין צורך לדעת הסודות והכוונות על מנת לקיים המעשה אף שהוא רק ע"פ הקבלה, וכל זה מפני דאתערותא דלתתא מעורר אתערותא דלעילא. וכי תעלה על דעתך מפני שאנחנו לא מכוונים בקדיש את הכוונות שכתוב בשעה"כ אין מן הצורך לומר הנוסח על פי האר"י, וכי סלקא דעתין לומר שכל הנוסח שכתב האר"י ז"ל זהו דוקא למי שמכוין בהם, הס מלהזכיר דבר זה, הרי בתפילה נוסח דידן הוא ע"פ שמות קודש, אף שאין אתנו יודע הכוונה, ואף מצינו שע"פ כוונת השמות שונה לשון הכתוב במקרא, ואף שאנחנו לא מכוונים בשמות הרמוזים [עיין מנחת אהרן כלל יז ס"ק ט, והארכנו בזה במקום אחר בס"ד]. א"כ כ"ש וכ"ש בנדון דידן. ומ"ש הכותב בהערה שם בשם פתורא דאבא מ"ש בפע"ח הלא הוא בפע"ח פרק ד' משער קריאת התורה. וזכ"ה בשער הכוונות דפוס ירושלים דף מט ע"ג בהערה. עיי"ש. י"ל דשם שנא ושנא, דאיך יעקם הפסוק, הלא הטעמים נתנו מסיני, אבל בתפילה דידן כל יסודה הוא ע"פ השמות, ומה בכך אם משנה את המשמעות ואזיל בתר מעיקרא לכוין בשמות היוצאים מהם [ואף שלא יכוין בהם]. ואף מצינו כיוצ"ב בתקנת המשוררים שמחברים השירים והפיוטים ע"פ משקל החרוזים ומפסיקים שלא במקום הראוי, וכמו בסליחות של תעניות בסליחת י"ז בתמוז; "רחמן ברחמים שובה, אל ציון העלובה", וכו' הקריאה צריכה להיות בחדא מחתא ללא הפסק בתיבת "שובה" וצ"ל "שובה אל ציון העלובה", אלא שהחרוז הפסיק הענין, ויש עוד רבים כיוצ"ב.

ויש להקשות עוד על הכותב הנ"ל ממ"ש הפוסקים להפוך פסוק "לך אכול בשמחה לחמך" וכו', שלא יהיה ר"ת "אבל". ואכמ"ל.

ואחר כל זאת יש להוסיף מ"ש בשדה"ט קאמרנא (סימן מח) והוב"ד בסודר הגאונים והמקובלים (ח"א עמוד רל) שכתב; "אנא בכח" כל שתי תיבות הוא שם בפני עצמו, וכה יאמרנה "עמך שגבנו" ועיי"ש"ב. עכ"ל.

מיהו, לפני כמאתים שנה קם הג"ר שאול הכהן ובספרו לחם הביכורים חיזק את דברי הישרש יעקב ודחה את דברי מרן החיד"א, וזה מכמה סיבות: א. איך אפשר לדבר כלפי הקב"ה בלשון נקבה (דף יז ע"ב). ב. שלא נמצא ניקוד כזה בשמות בכל המקרא רק בארמית, וכל לשון כסגולה בפני עצמה ואין לערבב זה בזה כלל (דף יח ע"ב). ואין ראוי להשתמש בתפילותנו בלשון הארמי, כי כבר אמרו ז"ל (שבת יב ע"ב; סוטה לג ע"א): אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי.

אתה הראת לדעת כי ע"פ הקבלה יש ענין וצורך להפסיק כל ב' תיבות בכל פסוקי "אנא בכח", ואף שאינו מכיון בכל הכוונות הראויות לכיון, וכמ"ש להדיא רבנו הרש"ש ב"נהר שלום".

ג. נסיים בשני דברים שלכאורה נראה שרבנו האר"י ז"ל הלך בהם על-פי הדקדוק, ואינם בדקדוק, ולולא דברי רבנו בספרו עוד יוסף חי (מקץ י) שכתב: "בלאו הכי אין דרכו ושל רבנו האר"י ז"ל ללמד אזהרות כאלה ושל דקדוק, ואינו מזהיר ומזכיר דבר אלא הנוגע לסוד". ע"ש. היינו צריכים נגר ובר נגר לפתרם, ולא אסתייעא לי מילתא לעיין בזה עתה.

הראשון, הרואה יראה בכל סידורי הספרדים הישנים נכתב בנוסח הקדיש "תְּשַׁבְּחָתָא" כלשון הזוהר בכל מקום וכפי שנמצא בכל התרגומים עם וי"ו, ועד היום נותר בסוף "בריך שמה" (בסידור "בית מנוחה" גם שם תקנו בחיר"ק). מכל מקום, כתב רבנו האר"י ז"ל ב"שער הכוונות" (דף נא ע"ב) בנוסח הקדיש: "תשבחתא התי"ו הראשונה בחירק, כנ"ל בתיבת תשבחות". עכ"ל. וכ"ה בפע"ח (שער עולם העשיה פרק ב): "תשבחתא התי"ו בחירק, כמו שכתב רד"ק שהיא במשקל תפארת שהתי"ו בחירק". עכ"ל. והדבר נזכר בפוסקים ונתקבל בכל הסידורים, ואין פוצה פה ומצפצף. ומכל מקום, אין לתקן כן בלשון הזוהר, וכן העתיק רבנו בלשונות הזוהר "תושבחתא" עם וי"ו, כי רק היכא דאיתמר איתמר. מיהו, יש לתמוה על זה, דמה דמיון יש בין "תשבחתא" שהיא בארמית, למה שכתב הרד"ק על "תשבחות" שהיא בלשון הקודש.

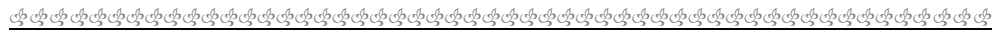
השני, הנה בכל הסידורים הישנים נכתב בסדר הקרבנות "אף כפת הירדן כל שהוא". ומכל מקום, רבנו האר"י ז"ל (שם) תיקן לומר "אף (מ)כפת הירדן כל שהיא". ולכאורה טעמו מפני ש"כפת הירדן" היא לשון נקבה, ולכן צריך לומר "כל שהיא" ולא "שהוא". ודבריו נזכרו בפוסקים ונתקבלו בסידורים כהלכה למשה מסיני. וולפלא עצום בעיני שבסידור "יחיה דעת" — שלא כדרכו — עשה נגד דעת רבנו האר"י ז"ל.

מיהו, יש לתמוה, דמה שכתוב כאן "כל שהוא" לא קאי על "כפת הירדן" אלא על שיעור כל שהוא של כפת הירדן, ושעור הוא לשון זכר. ורבים כיוצא בזה בש"ס: "צואה כל שהוא" (ברכות כה:), "בפאה כל שהוא" (שבת סח.), "במעשר כל שהוא" (שם), "פלפלת כל שהוא" (שם צ.), ועוד רבים.

וידיון הג"ר משה בצרי אמר: אפשר דגם אי קאי על משקל יש לומר "מדה כל שהיא", שהרי מדה היא לשון נקבה. אלא שקשה דא"כ למה לפני כן אומרים "מעלה עשן כל שהוא". ומה שכתב ידיון הג"ר פינחס זביחי בספרו "מזהב ומפז" על הקטורת, לא זכיתי לירד לסוף דעתו בזה, ואכמ"ל. ואשרי המיישב הדברים על מכונם.

[ועתה ראיתי מה שכתב ח. ילון בספרו "המבוא לניקוד המשנה" (עמ' 50) על מה שכתוב לפנינו בגמרא שבת: "פחמין כל שהוא" — פחמין לשון רבים וצריך לומר "כל שהן", ואכן בכל הנוסחאות הישנים: קויפמן, פרמה, לו, מינבן, כ"י קאפת, לנינגרד, דפוס נאפולי, וירושלמי, כולם גורסים "כל שהן" וכו'. וכן כתב (בעמוד 24) על "פלפלת כל שהוא" שצריך לומר "כל שהיא", ע"פ כל כתבי-היד הנזכרים, ע"ש. ואתי שפיר!!!]

לסיכום: דעת גדולי ישראל כי כל הספרדים קיבלו עליהם את דברי רבנו האר"י ז"ל והרש"ש זיע"א ללא עוררין, אפילו שדבריהם נראים כלא ע"פ כללי הדקדוק.

על הטענה הראשונה, אין צורך להשיב, כי לאחר המחילה מכבוד תורתו טעה בזה טעות גדולה, כי בלשון הקודש לנקבה צריך לומר בצירי, כמו "נְקִדְיִשָּׁה וְנִעְרִיִצָּה". אלא ודאי וברור שלשונות אלו הם לשון הארמית, לשון המדוברת בזמן חכמינו ז"ל מתקני נוסח התפילה. וא"כ נותרה רק הטענה השניה בעינה. וכדי להשיב על זה — לאחר בקשת מחילה ונשיקת כפות רגליהם — יש לי להקדים כמה דברים בקצרה, ובמקומו יתבאר יותר באורך איה"ב.

תחילה וראש, זאת למודעי כי איני איש מלחמה ולא איש מריבות, ואין מנהגי להלוך ולכתוב השכם והערב בירחונים וקבצים, כל רצוני וחפצי הוא ליישב מנהגם של ישראל קדושים ומנהג אבותיהם ואבות אבותיהם, והרוצה לקבל יקבל, והרוצה לכתוב נגד דברי — אינו פוגע בי כלל ועיקר, כי נפשי כעפר לכל תהיה, וסהדי במרומים שאני אוהב את כל אחד מישראל כנפשי, אלא שידע כי הוא כותב נגד כל גדולי ישראל וכל קדושי ישראל, ופוגע בכבודם ובכבוד מסורתנו עתיקת היומין, ותו לא, ואין ספק שיתבעו את עלבונם מאותו אדם. ומי שרואה את עצמו נפגע ממה שכתבתי — אבקש את סליחתו מראש, כי לא לזה התכוונתי. וכל הדין אותי לכף זכות — גם מן השמים ידונו אותו לכף זכות.

לעניננו, הן אמת שרוב התפילה והברכות בנויים על-פי לשון המקרא, מיהו מכאן לומר ש"התפילה כולה בנויה על לשון המקרא, החל בברכות השחר וכלה בעלינו לשבח" (עיי'ן שמואל"ח"ג עמוד רצו; "נחלת יהושע" אביכור דף רסו) — האומר כן חלמא טבא חזי, שאיך יפרנס תיבות "נטילת", "אפשר", "אפילו", "המחזיר", "טלית", "תפילין", "בריות", "לולב", וכו' וכו', לך נא וראה בדברי אבודרהם והגאון יעב"ץ ב"לוח ארש" (בפרט בסימן תע אות א) שהעירו על עשרות תיבות שאינם לשון המקרא אלא לשון הארמית או לשון חז"ל. ודבר זה ברור ופשוט לכל המודה על האמת ואין מה להתווכח בזה. זאת ועוד, גם אותן תיבות שיש להם שורש מלשון המקרא הם נקראים "לשון חכמים", ולדוגמה אציין למה שכתוב אצלי בחיבור על התפילה, מה שכתב אבודרהם על ברכת "שעשה לי כל צרכי" בזה הלשון: כשלוש מנעליו מברך "שעשה לי כל צרכי" — לשון חכמים הוא על שם (דה"ב ב, טו): "ואנחנו נכרות עצים מן הלבנון ככל צרכך", ועל שם (דברים ה, יז): "עשה לי את החיל הזה". עכ"ל. והאמת כי עמדתי משתומם כשעה חדא מה הלשון אומרת "לשון חכמים הוא" והרי הביא מקרא מפורש על זה? וזה לשון הג"ר יהודה חיים הערניך על האבודרהם (עמ' קסה אות כט): והשם הזה לא מצאנו במקרא כי אם פעם אחת בדברי הימים שם. ומקורו ארמי, כמו שכתוב (במלכים-א ה, כב): "אעשה את כל חפצך" ותרגמו "כל צרכך". עכ"ל. ומכאן יש להוכיח יסוד מוצק, כי לשונות התפילה עיקרם מיוסד על לשון המדוברת בפי חז"ל, ומתובלים בלשונות המקרא, ואף אותם תיבות בתפילה שנמצאים במקרא, אינם אלא לשון השגור בפי חז"ל מהמקרא (אם כי ישנם גם לשונות המקרא שבלשון התלמוד הם באופן אחר, ובענין תיבת "שעה" כתבנו

בזה באורך). ובה תבין מה שכתב מרן הב"י והובא באבודרהם, שהטעם שמברכים "על נטילת ידים" משום שהוא על שם הנטילה שנקרא בארמית "אנטל". וכבר הקשו, דמה קושיה היא זאת, והרי לשון המקרא הוא "וינטלם" "כי נטל עליו" לשון נשיאות (כמ"ש הטור). אלא לפי דברינו יובן היטב, שלעולם לשון נטילה — במשמעות של רחיצה — אינו לשון התורה אלא לשון חז"ל ושגור בפיהם פעמים רבות. והבן היטב כי אכמ"ל.

וזהו שכתב הרשב"א בתשובה (ח"א סימן קנז) הובאו דבריו בספר "אוהל מועד" (שער סוכה ולולב דרך ד נתיב ז) וב"אוצר המכתבים" לג"ר יוסף משאש (ח"ג סימן אלף תשסה) וזה לשונו: ומה ששאלת מפני מה אנו אומרים "על נטילת לולב" ואין אנו אומרים "על לקיחת לולב" כלשון הכתוב "ולקחתם לכם"? זו אינה שאלה, שאין מקפידים בלשון, כל שאנו שומרים הענין. שאם כן שאל למה אנו אומרים "על נטילת לולב" ואין אנו אומרים "על נטילת כפות תמרים" כלשון הכתוב? וכן בתפילין ובתקיעת שופר ובכל המצוות אין ההקפדה רק על שמירת הענין לא בלשון. וכל ברכות המצוות והנהיגו נאמרות בכל לשון. עכ"ל.

וכן כתב בפשיטות בספר העמק שאלה (שאלתא ח אות י) הובאו דבריו בשו"ת בצל החכמה (חלק ה סימן קכד אות יא) דברור דבתפילה וברכות הולכין אחר לשון בני אדם. ועיין עוד בהעמק שאלה (שאלתא עג אות ב) שמאריך גם כן להוכיח כן. ומביא שם דברי הגר"א (ליר"ד סימן שכח אות ו) וסותר דבריו וראיתו, ומסיק גם כן דברכות הולכין אחר לשון בני אדם, עיין שם. וכן כתב כזאת בשו"ת מעיל צדקה (סוף סימן ח) הובאו דבריו בשו"ת בצל החכמה (שם אות יא) אלא שנראה דעתו לחלק בזה בין לשון תפילה ללשון ברכות, שכתב שם וזה לשונו: מן הראוי אפשר דבלשון תפילה יהיה כלשון בני אדם, אף כי מצינו כל לשונות התפילה והברכה על סמך המקראות נתייסדו, מכל מקום במאי דאינו מנוסח המקרא עדיף טפי לשון בני אדם, ואף גם אלו הנסמכים על לשונות המקרא צריך לומר שמסכים על לשון בני אדם, חוץ מנוסחאות הברכות שמצינו שסמכו על סמך המקרא שהוא נגד פשטות הלשון וכו', אבל בלשון תפילה עדיף טפי בלשון בני אדם המבינים והלואי שיתפלל בלשון אשר בו מדברים איש אל רעהו. עכ"ל. הרי כי נוסח הברכות הם כלשון המקרא גם אם הוא נגד פשטות לשון בני אדם, אבל נוסח התפילה אם כי גם הוא נוסד על סמך המקראות, עכ"ז אם לשון המקרא הוא נגד פשטות לשון בני אדם אז עדיף טפי לנקוט בלשון בני אדם. ועיין שערי תשובה (או"ח סימן תרסח סק"ב) שמעתיק דבריו אלו בקצרה. ובמקומו יתבאר עניין זה באורך איה"ב, ועיין בדברי הגיעב"ץ בספרו לוח ארש (בסוף הקדמתו) מה שכתב בזה, והעתקנו לשונו בתוך הספר (עמוד 304), קחנו משם. ועיין עוד בספר אוצר נחמד (ח"ג עמוד 103) אשר התרעם שם על המדקקים האחרונים אשר עמדו להגיה סדר התפילות, ורצו להשוות לשונן ללשון המקרא, ולא ראו כי לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמה. הובאו דבריו בספר פרקי לשון (עמוד 41 הערה 11). ועיין עוד לג"ר חיים קעסלין מברלין בעל ספר המסלול (ספר דקדוק מפורסם) שיצא לתבוע את עלבון לשון

חז"ל שבתפילות, במאמר "באר רחובות" (במאסף תקמ"ו, ואח"כ בביכורי העתים תקפ"ה עמודים 116-124) הוא מתווכח בטוב טעם ודעת ובהבנה עם סטנוב ועם רז"ה לקיים לשונות חז"ל שבתפילות. הובא בספר פרקי לשון (עמוד 102 הערה 10).

והנה, דבר ברור לנו שכן הוא הניקוד השגור בפי חז"ל, וכמו שהעידו בגדלם לפני כאלף שנה תלמידי רבי מנחם בן סרוק בתשובותיהם על הערות דונש בן לברט (עמוד 44) הביא מדבריהם חנוך ילון ז"ל בספרו "מבוא לניקוד המשנה" (ירושלים תשכ"ד, עמוד 12-15; והבאים אחריו התהדרו ש"מצאו מציאה") וזה לשונם: **כי אנשי בית שני אשר היו לפנינו אנשי סברא ובעלי משנה, לא נסדרה משנתם ולא נאמר תלמודם כי אם על הסדר הזה: אמך, בנך, פעלך, עונך. עכ"ל**, עיין שם. וכל דבריהם שם הם בתגובה על מה שהעיר דונש בן לברט על רבי מנחם סרוק שפירש תיבת "חונך" שבמקרא (תהלים נג, ו) דהיינו "חונה עליך", והעיר עליו שא"כ היה צריך לומר "חונך". וכוונתם ברורה, שיש מקום לפרש לשון המקרא על דרך ניקוד לשון חז"ל במשנה ובתלמוד (וכפי שהיה לפני הראשונים סדרי משניות מנוקדות, ועיין בספר "הרקמה" דף 124, ובספר "האפוד" בהקדמתו, וברשב"ץ בספר "מגן אבות". הערת המו"ל שם), וזו עדיפא מניקוד הסידור והפיוטים (אף שגם שם מנוקד כך, וכפי שנמצא בפיוטי הקדמונים שנמצאו בגניזה בקהיר מאותו הדור, שאפילו הפסוקים ששובצו בתוך הפיוטים לפעמים נוקדו כך), כי בסידור מנוקד פעם כך ופעם כך, משא"כ במשנה ובתלמוד "לא נאמר תלמודם כי אם על הסדר הזה"¹¹. וכן הראני הג"ר דוד יצחקי שרבי יונה אבן ג'אנח בספרו "הרקמה" (שער מ) העיד בגדלו בזה הלשון: ויש שנוהגים העברים הזכר מנהג הנקבה בקצת הלשונות, נאמר: "תמים אתה בדרכיך מיום הַבְּרָאָה" (יחזקאל כח, טו), כלשון הנקבה שוה,

(11) וכן הוא מנהג התימנים והאשכנזים, כמו שכתב בספר פרקי לשון (עמוד 15). וכן אמר לי חכם אחד בדורנו כי כל המחלוקת בזה היא על לשון התפילה, אבל בלשון התלמוד מנהג החכמים לדבר בלשון הארמי גם בתיבות שהם לשון הקודש גרידא, כמו "לְמַדְךָ הכתוב" "לומר לך" וכיוצא, כי הוא לשון חכמים. וכן אמר לי בזמנו הג"ר יוסף עזרא זליכה זצוק"ל שלפי זה ג"כ אין לומר בלשון התלמוד ככללי אס"ף, דהיינו שבסיום משפט נהפך הפתח לקמץ, או הסגול לקמץ כמו "עבד" במקום "עבד", וכן "גבר" במקום "גבר", שהרי מעולם לא שמענו שאדם אומר לחבירו "אני נוסע לנגב", וכל השומע כזאת יצחק לו. זאת משום, שכללי האס"ף לא נתקבלו רק בלשון המקרא. ועל כן כמה תמוה בעיני אותם סידורים "המדוייקים" שלא רק ששינו ממנהג כל ישראל לומר "בורא פרי הַגֶּפֶן", אלא אף שינו ממנהג כל ישראל בלשון המשנה והתלמוד שכתבו "בבית הַדָּשָׁן" וכן "ומחציתו בְּעֶרְב", זאת ועוד כתבו "וכן הוא בכל הסידורים". וכאשר העירו לאותו חכם על פתגם דנא שלא נמצא בן אפילו בסידור ספרדי אחד! חוץ מסידור "איש מצליח"? כתב לו: כך נהג אבי מורי ז"ל לומר, וכך נמצא כיוצא בו במשניות של שבת בסידור של מנצור. ע"כ. ואני עומד ומשתומם, מה שאלוהו ומה ענה להם, שאלוהו בחטים וענה להם בשעורים! שאלוהו על "הדשן" ו"הערב", וענה להם שנמצא במשניות של שבת כיוצ"ב. (דרך אגב, המשניות הוגהו ע"י בן דודו פרופסור יחזקאל מנצור ותיקן שם הרבה דברים שלא ע"פ מסורת הקריאה שלנו, וכן ב"חק לישראל" שבהוצאתו). יש אנשים שקשה להם לומר 'טעיתו! לא נמצא כן בשום סידור ב"איזהו מקומן" ובברייתא דמעשה הקטורת, זה חידוש של אבי מורי לומר כך. ואח"כ אומרים "אין כמוני בכל הדורות שחזר בו, לא מרן החיד"א חזר בו, לא רבי חיים פלאגי חזר בו, לא הבן איש חי חזר בו, רק אני" ודי בזה.

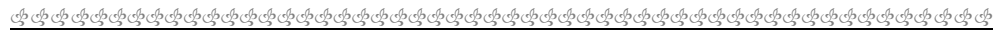

ועוד "ועדותיו וחקיו אשר צָנַף" (דברים ו, יז), "כְּשִׁמְעָתוֹ עֲנָף" (ישעיה ל, יט), "מה עֲנָף ה'" (ירמיה כג, לז), והוא שכ"ף הכנוי פְּדָפֵר עם הזכר מונעת ך, והיא פְּדָפֵר עם הנקבה מעמדת בשבא ך, ונהגו הזכר הנה מנהג הנקבה ... וכמוהו "אוֹתָךְ" בנוח הכ"ף בדבר עם הזכר, והוא בדבריהם רב ונודע משיצטרך אל עַד. עכ"ל.

ואל תתמה על החפץ, איך יתכן לערב בתפילה לשון תורה עם לשון הארמית — התלמודית — השגורה בפי חז"ל. זאת ועוד אנו משתמשים גם בניקוד הארמי, ואפילו שהוא רק בחלק מהתפילה, ומעורב עם ניקוד על-פי המקרא. שהרי בתורה עצמה השתמשו גם בלשון הארמי, וכמו שמצינו לחז"ל שכתבו להדיא כמה פעמים כי יש בתורה לשון אפריקי או לשון הערבי או לשון הארמי, והדברים מפורסמים, ולא ראו בזה גריעותא. ועיינו במאמרו המאלף של הג"ר יעקב חיים סופר בספרו טל חיים (סימן מד) ותרווה צמאונך. והעירני הג"ר אהרן ירחי שכבר למדנו זאת הרמ"א בשולחן ערוך (אבן העזר ריש סימן קנו) שכתב בזה הלשון: ונראה לי, דאפילו למאן דפוסל ומקצת הגט כתוב בלשון אחד ומקצתו בלשון אחר, מודה דמקצתו לשון הקודש ומקצתו לשון ארמי כשר, דשניהם נתנו בסיני והוי קרובים בלשון וכלשון אחד דמי, ולכן נוהגים עכשיו לכתוב בגט מקצת מלות לשון הקודש ורובו לשון ארמית. עכ"ל, עיין שם. ומכאן תשובה למי שהעיר על מנהגנו זה ממקרא שכתוב "ובניהם מדבר חצי אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית" (נחמיה יג, כד), עיין במלבי"ם (שם). ודו"ק.

וא"כ כשם שלא יעלה על הדעת לשנות לשונות אלו ללשון המקרא — כגון במקום "לישב בסוכה" יתקנו "לשבת בסוכה", במקום "על נטילת ידים" יתקנו "על רחיצת ידים", במקום "המחזיר שכינתו לציון" יתקנו "המשיב שכינתו לציון", ועוד ועוד — כך אין לנו לשנות את הקריאה המקובלת בדינו מדור לדור, לניקוד לשון המקרא, וזהו שכתב רבנו "כך ראוי לנהוג, ואין אנחנו משגיחים על משפט הדקדוק שיש במקראות ... אנחנו אומרים כפי מה שאנחנו נוהגים ב"נקדישך ונעריצך", שהוא הפך משפט תורת הדקדוק של המקרא. עכ"ל.

וזהו שאמרו בגמרא (עבודה זרה נח ע"ב; חולין קלז ע"ב): לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. ויותר מזה, לא רק ה"לשון" והנוסח הוא שונה, אלא אפילו הניקוד של תיבה מקראית יכולה להשתנות על-פי המסורת, ודוגמה אחת מיני אלף, ראה מה שכתב החוקר רבי סלימאן ששון דוד בספרו "מחקר מקיף על כתב ידו של הרמב"ם" (עמוד 35 אות ד) על תיבת "רכב" (אבן הריחים העליונה), שבתורה (דברים כד, ו) היא מנוקדת "רְכָב", וממילא תיבת "שכב" (אבן הריחים התחתונה) צריך לנקדה "שְׁכָב", ואכן כך הוא מנוקד במשניות המצויות (קהתי ואשכול) במסכת בבא בתרא (פרק ב משנה א), ואילו הרמב"ם מנקד באותה משנה את התיבות האלה "רְכָב" "שְׁכָב". כמו כן יש לצרף לכאן ניקוד תיבת "לִידְתָן" בצירי, שכך הוא דרך ניקוד לשון חכמים (הגם שאפשר ליישב זאת ע"פ לשון המקרא. ועיין בספר מבוא לניקוד המשנה 55), וכן יש לצרף לכאן ניקוד תיבת "גָּזַל" ותיבת "מְקַח" כפי ששגור

בלשון חכמים, אף ששניהם לא כדרך ניקוד המקרא (עיי' בספר מבוא לניקוד המשנה 109). ודוק והבן כי קצרתי מאוד.

ונחזור לנידון הניקוד שנמצא בסידורים, הנה מצינו שניקוד זה של הַ עַם הַ שגור גם בפיוטי הקדמונים אשר נתחברו לאמרם בתוך התפילה, באשר משקל השיר מחייב את הניקוד הזה, כמו רבי יהודה הלוי זצ"ל בפיוטו הנודע "לך אלי תשוקתי", אשר מנקד: "וּמְמָךְ הַיָּא תְּכֻנְתִּי", "וְשִׁמְעֶךָ עַת שְׁמַעְתִּיהוּ", "וּבְחַלְתִּי בְתוֹרְתֶךָ", "וּמְמָךְ הַיָּא סְלִיחָתִי", "רְצוֹנָךְ" "אֲזוֹנָךְ" "עֲבֹדָךְ". וכמו רב האי גאון זצ"ל בפיוטו הנורא "שמע קוליי" (אשר קבלה בידינו שהוא חיברו), אשר מנקד: "אשר שר לך במעלות". וכמו רבי שלמה אבן גבירול זצ"ל בפיוטו "כל ברואי מעלה", אשר מנקד: "שְׁבִילְךָ", "גְּדֻלָּתְךָ" "שְׁלָךְ". ולא אזיל כרוכלא ולימני, כי רבים הם, ונקדו כן באותו הפיוט עם ניקוד הַ. ולא זכיתי להבין איך חכם אחד שליט"א כתב (ירחון אור תורה אב תשס"ט, סימן קכו עמ' תתקס"ג; ועוד) בלשון של זלזול על המדפיסים — והוא הדין לחכמים הנזכרים — שמנקדים באופן כזה, ש"נרדמו" באמצע הניקוד ושוב "התעוררו", וחלמא טבא חזו וכו'. ושמעתי מאיזה חכם שאמר: מזל שלא אמר כן גם על משה רבנו ע"ה, שכתב בסוף פרשת מסעי על בנות צלפחד: "נחלתן ... נחלתן ... נחלתן ... בעיניהם ... אביהם ... דודיהן ... נחלתן ... אביהן", שח"ו נרדם באמצע וכתב במ"ם סופית על הנקבה...

ואכן, דברי רבי בנימין אשפינווא בספרו "יסוד הקיום" (נדפס עתה מקרוב) ומרן החיד"א ורבנו הרי"ח הטוב, הועילו לעמוד בפרץ נגד אותם חכמים בעיניהם ומדפיסים למיניהם שרצו לשנות, כך שעד היום נוהגים בכל גלילות הספרדים והתימנים במנהג זה הקדמון וכן היה מנהג כל סידורי האשכנזים, אלא שבתקופה מסוימת החליטו לשנות, ואין פוצה פה ומצפצף. ומה פלא בעיני על אלו שמדפיסים סידורים חדשים וכותבים בשער הסידור "לפי מנהגי ונוסח הספרדים ועדות המזרח" ומשנים את ניקוד התיבות נגד מנהגם של כל הספרדים ועדות המזרח, והרי גם הג"ר שאול הכהן בעל "לחם הביכורים" — שדעתו לשנות את הניקוד — כתב (דף ל ע"א וע"ב): "אני על משמרת אעמודה לומר בכל השמות והמלות והפעלים כלשון תורה ... ודוקא כשאתפלל ביני לבין עצמי אבל לא בציבור ... והכלל העולה, שהנכון שהרוצה לדבר בלשון המקרא צריך לו להגיה בסידור תפילתו! ... אך יהיה הדבר בינו לבין עצמו, ולא יתקוטט על זה כלל. עכ"ל. וכן הג"ר מאיר מאזוז — שדעתו לשנות את הניקוד — כתב בסוף דבריו (אור תורה אלול תשס"ט סימן קלח, עמ' תתרנו): ומכל מקום אין להתקוטט עם המוני עם על ניקוד "בתורתך" וכדומה, כי גדול השלום, ובפרט שיש להם אילן גדול לסמוך עליו. ומעולם לא דרשתי ברבים לשנות ניקוד התפילה, רק הקפדתי בבית-הכנסת שלנו שיקראו בתפילה כפי שקבלנו מאבותינו ורבנותינו נוחי נפש נוחם עדן. עכ"ל. ועיי' בספר הנוכחי (עמוד 127) מה שכתבנו בזה.

והאמת, כי זה לי כמה שנים טובות שרצוני עז לכתוב על נידון זה באורך ורוחב, וכבר לפני כמה שנים שוחחתי עם מרן מופת הדור והדרו הג"ר עובדיה יוסף

(שליט"א) [זצ"ל] על זה, ואמר לי שהוא כואב את כאבי (ואף דרש על זה בשיחתו השבועית בבית הכנסת "היזדים" נגד הסידורים המשנים את ניקוד התפילה ל"שבוענו מטובך" וכדומה, וכן אמר לי בשעה שהגהנו את הסידור "יחיה דעת" שלא לשנות את הניקוד המקובל בידינו כפי שעשו אחרים, וכן שמעתי כיום ממקורביו שאין דעתו נוחה מאלו ששינו את הניקוד¹²). וכן אמר לי בלשון חריפה שאלו שתקנו בברכת "אתה חונן" "חננו" בלא וי"ו, עתידים ליתן את הדין, ועיין בקונטרס "יוסף חיים" מה שכתבתי בזה בס"ד, ובקשני אז לכתוב בזה בדרך של כבוד וענוה ליישב מנהגם של ישראל קדושים. אבל כל פעם שאני בא לכתוב בזה, אני אומר בשביל מה לכתוב? חסר לך מה לעשות?! והרי כולם מבינים שזה שינוי ממסורת אבותינו ורבותינו הקדושים נוחם עדן! רובה דרובה מחכמי תוניס! וברוך השם ששום סידור לא הלך בדרך איתם. אבל לאחרונה אני עוד לדעתם של גדולי ישראל שליט"א שאסור לשנות את הניקוד שבסידורים באופן הנ"ל, וכ"כ הג"ר בן-ציון מוצפי שליט"א בספרו "שיבת ציון" (ח"א דף רלז), ואף הג"ר יוסף עזרא זליכה (שליט"א) [זצ"ל] אמר בפה מלא (הדברים מוקלטים) בשיעורו שאסור לספרדי מעדות המזרח להתפלל בסידורים כאלה ששינו את הניקוד מן ל"ד, ויותר מזה שמעתי מכמה ראשי ישיבות שליט"א שאינם מרשים להכניס סידורים מעין אלו לבית מדרשם (ויש שעשו מעשה להוציאם מבית המדרש לאחר שנתרם ללא הסכמתם), ומאידך רצונם וחפצם של כמה חכמים חשובים לדעת מה להשיב לאלו ששינו בסידורים, ולוחצים עלי השכם והערב לכתוב בזה.

ואני עדיין עומד ומשתומם כשעה חדא על המראה הזה, ורואה שמחמת השתיקה הדברים מגיעים לדברים יותר גרועים, שמפרסמים בריש גלי ופוערים פיהם נגד כל ישראל ונגד כל חכמיהם — מרן החיד"א, רבנו יוסף חיים, מהרש"א, וכל החכמים מדפיסי הסידורים הראשונים, ביניהם רבי אליהו בן אמוזג ורבי עזרא דנגור והרב אלנקוה, ועוד ועוד — ואומרים כי ח"ו היו מלמדי תינוקות ואין אחד מהם יודע דקדוק לשון הקודש. והפלא ופלא, איך העלו על דעתם (בספר "ארים נסי" יבמות, עמוד 76) את דעת החוקרים הכופרים והמשכילים עוקרי הדת, לומר שעל "בן אשר" מחכמי המסורה רבו הדעות אם היה קראי או לא, וא"כ

12 וראה בספר "רבנו" מה שכתב בזה (כז אייר תשס"א עמוד קמה) וז"ל: "אמרו לי לשאול את רבנו כי יש מפרסמים בשמו של רבנו שהוא אמר על סידור איש מצליח שהנוסחא שלו מקובלת בשמים, ושאלתי את רבנו וענה לי שלא אמר שום דבר כזה". ע"כ. וראה עוד מה שכתב (ו תמוז תשס"ד עמוד שכז) וז"ל: "ודרך אגב הזכיר רבנו את הסידור איש מצליח, שמגדירים אותו סידור המדוייק, ועושים שם שינויים ממה שאנו רגילים כל הזמן בתפילה, כגון נקדישך ונעריצך, ובסידור איש מצליח כתבו לומר "נקדישך ונעריצך" כ"ף סופית בקמץ, וכן על זה הדרך בהרבה מקומות, וגם מזה לא היתה דעת רבנו נוחה, כי למה צריך לעשות שינויים ממה שאנו רגילים כל הזמן, והוסיף רבנו שיש בזה גם קצת גאווה, לומר שזה רק המדוייק, וזה לא טוב לבלבל ככה את האנשים. ע"כ. אלא שיש להעיר, אמנם בכל הסידור הם שינו את הכינויים "נביאך" "טובך" "עבדך" משוא לקמץ, אבל בתיבות "נקדישך ונעריצך" הם לא תקנו לכף קמוצה, כי הם אומרים שזה קצת בהפסק ואפשר לומר בשוא, והאמת נראה לי שהם עדיין לא מעיזים לשנות שני תיבות אלו.

הינו ח"ו ספק קראי! כן, אותו "בן אשר" אשר הרמב"ם סמך עליו, וקבלנו שיטתו בתנ"ך הלכה למעשה, כמו שכתב ה"מנחת שי" כמה פעמים, וכאילו יצא בת קול מן השמים, ואמרה "הלכה כבן אשר", כמ"ש מהר"ם דילונזאנו ("אור תורה" בראשית א, ג) — הינו ח"ו ספק קראי! רח"ל מהאי דעתא. ועיין אבן ספיר (דברים עתיקים דף טז ע"ב) והוב"ד באוצר הגדולים (ערך אהרן בן אשר), ע"ש. ובארשת (כת"ע, ה עמוד 384), ובספר בית אוצר הספרות (ח"ד עמ' 356). ועוד רבים ונכבדים, ובפרט עיין במאמרו של אהרן דותן בקובץ סיני (מ"א, רפ ע"ב, ודף ש"ג). ועתה ראיתי מ"ש בענין זה הגרי"ד בספר "נביא האמת וצדק" בענין כתר ארם צובה, וציין גם לספר "אור ראשון בחכמת הלשון" (עמ' 36), והביא לשון הגר"ח קנייבסקי על זה: "כידוע עשו זאת במזיד כדרכם". אוי לדור שכך עלתה בימיו!

ואף שראיתי כמה מאמרים אשר באו ליישב מנהגם של ישראל קדושים, ובמחילה מכבוד תורתם, רוב ככל הכותבים בענין — לבד מזה שאינם מבינים בדקדוק — ממש מסלפים את דברי רבותינו ז"ל, איש לדרכו פונה. ועתה כשבאתי להדפיס ספר קדוש זה, אמרתי שזו שעת הכושר לכתוב לפחות מעט בנושא, להשקיט את מצפוני, על מנת להאיר עיני חשוכים וליישוב מנהג קדושים. ותדע! שיש עמי הוכחות נכוחות וברורות ליישוב מנהגם של ישראל קדושים, ואין שום שמץ של פיסול במנהג זה, ואיני בא לעורר מדנים ומחלוקות (כמו שהמנגדים חושבים, בר מינן מהאי דעתא) אלא ליישב מנהגם של ישראל קדושים, וכבר למדונו רבותינו "שכל מה שנוכל לקיים נוסח הסידורים — נקיים" (וכמו שכתב הגר"מ מאזוז, באור תורה אלול תשס"ט סימן קלח, עמוד תתרנה; ובמקור נאמן סימן תתפ"ז), ואין כאן המקום להאריך בזה. לך נא וראה מעט מזעיר מה שכתב הגר"ד יצחקי בסוף ספר "לוח ארש" לגאון יעב"ץ (עמוד תקצד בהערה), ועיין עוד לראש"ל הגר"ר יצחק יוסף בספריו "קול תורה" ו"עין יצחק", ועוד חזון למועד איה"ב.

נחזור לעניינו, דוגמא נוספת לכח השפעתו של רבנו, הנה כתב בספרו "ידי חיים" (שו"ת רב פעלים סימן ט): ואשר נתעוררת על שראית חזנים אומרים לא השיבותם ריקם ואין אומר "פניהם" וכן הדפיסו פה בגדאד וא"ה יח"מ יצ"ו: כוונתו למחזור של הגר"ע דנגור "כיפור תמים" שנת תרס"ז. הנה יתכן החזנים האלו וגם המדפיס של פה בגדאד ראו סידור דפוס ירושלים שנדפס מחדש וא"ה: הכוונה לסדור "חוקת עולם" שנדפס בירושת"ו בשנת התרנ"ד שכתוב "לא השיבותם ריקם". ברם, אני כשראיתו ערערתי עליו דלא יפה עשה לשנות נוסח הנמצא מן הקדמונים ונדפס בכמה מחזורים, וגם במחזורים של המקובלים אשכנזי וספרד נדפס "לא השיבות פניהם ריקם", וכן הוא בסידור כתיבת יד של רבינו שלום שרעבי ז"ל שיש אצלנו, דג"כ כתוב "פניהם" ... ועוד, מי יודע מה סוד היה להם בדבר זה, על כן אין לשנות. עכ"ל. ואכן תכף ומיד תיקן זאת הגר"ע דנגור במחזור "כיפור תמים" (שנת תרס"ח) ותיקון זה התקבל בכל המחזורים כיום.

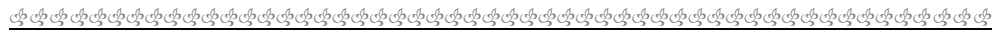
ואכן, רואים אנו כיום את התוצאות – בבחינת "שלח לחמך על פני המים, כי ברוב הימים תמצאנו" – רוב ככל תיקוני התפילה שיצאו מתחת ידי רבנו נתקבלו בכל סידורי ומחזורי עדות המזרח, וכל זה אודות לכח השפעתו על כל שכבות הציבור, החל

מפשוטי עם ועד לגדולי עם, כולם אמרו אחריו "מקודש" "מקודש". אמנם אין הדבר נעשה תכף בחיי חיותו, אלא בבחינת 'גלגול', כי תחילת מימוש זה נעשה ע"י המדפיסים בליוורנו, ע"פ הנחיותיו והנהגותיו של מרן החיד"א עוד בחייו, ונמשך בזמנו של רבנו ע"י המדפיסים בבגדאד, ראש וראשון היה הרב הראשי לבגדאד הגאון רבי עזרא דנגור אשר בבית הדפוס שהיה ברשותו הוציא כמה עשרות סידורים ומחזורים, כשהוא מקבל מעין הסמכתא מגדול הדור, ולדוגמא, כך הוא כותב במחזור ליום הכיפורים הנקרא "כיפור תמים" (בגדאד תרס"ח) ב"דבר אל הקורא", בזה הלשון: "... והראיתו להרה"ג מעוז ומגדול בקש"ת כמהר"ר ח"ר יוסף חיים נר"ץ לעד, וקלסני עליו ומגיד בשבחו בקהל עם בדרושים אשר ידרוש מדי שבת בשבתו ברוב עם, ונאספים שם בחורים וישישים, שכל איש יביאהו אל ביתו להתפלל בו, ובפרט החזנים, כדי שלא יהיו אגודות אגודות, ולידע מה יעשה ישראל קדושים". וכמו כן השתדל הגר"ע דנגור להדפיס את סידוריו ומחזוריו ע"פ שיטתו והלכותיו של רבנו, וכך כותב גם בקונטרס "שנה חדשה": "סדר ראש השנה של הקידוש היום והלילה, וגם סדר יהי רצון שאומרים על הפירות לסימנא מילתא, מסודר ומתוקן על פי הרב הגדול ח"ר יוסף חיים הי"ו, שנת עת הקץ ותרס"הו לפ"ק בדפוס עזרא דנגור ס"ט בגדאד".

ולאחר מכן, האי גברא יקירא מוקיר רבנו ותלמידיהו ר' צאלח בן יעקב מנצור, אשר החל את עבודתו בהוצאת הסידור השלם "תפילת ישרים" בירושלים בשנת תרח"ץ עם שרח (תרגום בערבית), בהסכמת הראשון לציון כמוהר"ר יעקב מאיר זצוק"ל, והסכמת הרבנים הבבליים שבעיה"ק ירושלים הג"ר בן ציון מרדכי חזן והג"ר אפרים מנשה הכהן זצ"ל, אשר הם כותבים לו: "ונודה להשם יתברך כי לא השבית גואל ונתן בן לעזריה חברנו, בן הממלא מקום אביו, זריו ומלובן בחכמה ויראה טהורה, ולפעלא טבא אמרינן איישר חיליה שליקט וסידר דינים ברורים ונחוצים בקצר אמיץ, דבר דבור על אופניו, כפי דעת אדמו"ר הגאון הרי"ח זצוק"ל בספריו הנחמדים". הסידור יצא כלול בהדרו, באותיות חדשות ומאירות עינים, עם טעמי המקרא בכל הפסוקים, ומקורותיהם מהתנ"ך בגליון, ובשילוב שם הוי"ה ברוך-הוא בכל מקום, סידור זה לעומת הסידורים הקודמים נוקד יותר בדקדוק, ושמעתי מנכדו של צאלח - ר' ציון נמרודי יצ"ו - כי הגהת הסידור (והתהלים) נעשתה ע"י דודו של צאלח, פרופ' יחזקאל מנצור (חיפה). סידור זה התקבל בכל תפוצות ישראל בעולם - בגדאד, הודו, פרס, כורדיסטאן, תימן, ועוד. דבר שגרם לשינויים בתפילה על-פי הרי"ח הטוב.

אלא, אף שהכניס את בקשותיו של רבנו ו"לשם יחוד" דבר דבור על אופנו, עדיין נותרו בו שינויים רבים (כארבעים) בינו ובין מה שכתב רבנו בספריו הקדושים, הן בהלכות והן בנוסחאות. על כן ראיתי חובה וזכות גדולה לעצמי להוציא לאור סידור מושלם (ומחזורים) אשר כל כולו בנוי אך ורק על-פי שיטתו של רבנו ובניקוד מדוייק על-פי מסורת הספרדים ועדות המזרח - "עוד יוסף חיי".

וקודם שאסיים דברי בהזדמנות זו עלינו להודות למו"ל הנ"ל רבי ישועה בן דוד סאלם יצ"ו על אשר טרח ברוב עוז ותעצומות בהונו ובאונו להוציא את ספרי רבנו בהידור רב, יהיה רצון שזכות רבנו תעמוד לו ולזרעו עד עולם. אכ"ר. וכן עלי להודות לד"ר שרה פרנקל על אשר המציאה לידי צילום הדפוס ראשון, אשר על פיו הגהנו כל הספר, וכן עלי להודות לכל אלו אשר סייעוני בעריכת והגהת הספר, תהי משכורתם שלמה מעם ה' בבריאות איתנה ונהורא מעליא, וכל טוב סלה. אמן כן יהי רצון.

ולא אחשוך את פי מלהודות ולברך מקרב לבי להאי גברא יקרא רודף צדקה וחסד, ידיד נפשי ואהובי הג"ר יצחק כהן יצ"ו המוסר נפשו וגופו למען יתומים ואלמנות ותלמידי חכמים, המוקיר רבנן ואיהו גופיה צורבא מרבנן, וכל עיסוקו ומאוויזו להגדיל התורה ולהאדירה, אשר זכיתי להסתופף בצילו בכולל ערב בבית הכנסת "עזרא הסופר" יכב"ץ, זה כבר עשור שנים למן יום הַנְסֻךְ, אשר בו לומדים בחשק רב אברכים יקרים מפז עד השעות הקטנות של הלילה, ובו זכיתי ללמוד ולכתוב במחשב את רובי תורתו ובפרט את הכתוב בספר הזה. ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה, ויזכה לנחת של קדושה מכל יוצאי חלציו, מתוך בריאות נחת ושלוה כל הימים, באושר ועושר וכבוד לו ולכל בני ביתו הי"ו. כמו כן אברך למי שתמך בי כמה חודשים לאחר שסיימתי את לימודי בכולל "חושן משפט" ולא מצאתי מסגרת אחרת שאוכל בה ללמוד ולכתוב במחשב את כל אשר על לבי, ועודדני שלא אפסיק מלכתוב את חידושי תורתו, הלא הוא ידידי היקר ר' חיים ישראל יצ"ו, אתה ה' תשמרהו ותצילהו ותצליחהו בכל מעשה ידיו לעבודתך וליראתך, ויזכה לכל הברכות הכתובות בתורה.

ולסיום דברי, בקשתי שטוחה לפני בורא עולם, שלא תצא תקלה מתחת ידי, וישמחו בי חברי, ולא יענש שום אדם בסיבתי, ולא יהיו לי שונאים ומקטרגים לא למעלה ולא למטה, ואמצא חן ושכל טוב בעיניו ובעיני כל אדם, ויזכני להיות ממזכי הרבים ככוכבי השמים לרוב, מתוך אושר ועושר ומתוך בריאות איתנה ונהורא מעליא, וזכות רבנו תעמוד לי ולזרעי אחרי עד סוף כל הדורות. אכ"ר.

הכ"ד הצב"י
יוסף חיים מזרחי
 יצ"ו

פה ירושלים עיה"ק תובב"א
 ט"ו תמוז תשע"ה
 יום הילולת האור החיים הקדוש
 ומו"ז חכם מנשה משה שלו זצוק"ל